

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

DIRECȚIA DE CERCETARE – SPIRITUALITATE ORTODOXĂ

TEZĂ DE DOCTORAT
(rezumat)

*LITURGHIA MINȚII ÎN SPIRITUALITATEA
FILOCALICĂ*

CONDUCĂTOR DE DOCTORAT:
PR. PROF. UNIV. DR. IOAN C. TEȘU

CANDIDAT:
PR. URSU MARIAN IONUȚ

IAȘI
2023

Comisia pentru susținerea publică a tezei de doctorat este alcătuită din:

Președinte:

Prof. univ. dr. pr. Petre SEMEN, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Facultatea de Teologie Ortodoxă

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. pr. Ioan Cristinel TEȘU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Facultatea de Teologie Ortodoxă

Referenți:

Arhim. prof. univ. dr. Cristian (Teofil) TIA, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă

Conf. univ. dr. Daniel LEMENI, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie

Conf. univ. dr. pr. Adrian Lucian DINU, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Teologie Ortodoxă

CUPRINSUL LUCRĂRII DE DOCTORAT

Introducere generală

1. Motivația alegerii temei
2. Scopul lucrării
3. Actualitatea temei și stadiul actual al cercetării
4. Metodele cercetării
5. Descrierea detaliată a planului lucrării

I. Antropologia cultural-mistagogică specifică spiritualității Liturghiei minții

Introducere

I.1. Cortul/Templul Sfânt – prefigurare a lui Hristos, a Bisericii și a omului în Vechiul Testament

I.2. Antropologia cultural-mistagogică la Sfântul Marcu Ascetul

I.2.1. „Cetatea” sau „dreapta socoteală întru Hristos”

I.2.2. „Altarul punerii pâinilor” sau „masa nădejdi”

I.2.3. „Sfânta Sfintelor” sau “partea dinăuntru a catapeteasmei”

I.3. Jertfele de la Templu ca icoane ale jertfei spirituale isihaste

Concluzii

II. Liturghia minții în tradiția spiritualității filocalice: evoluția conceptelor de *minte* și *inimă* de la Evagrie Ponticul până la Sfântul Grigorie Palama

Introducere

II.1. Mentea și inima – delimitări conceptuale

II.2. Mentea și inima în tradiția spiritualității filocalice

II.2.1. Evagrie Ponticul

- II.2.2. Macarie Egipteanul
- II.2.3. Diadoh al Foticeei
- II.2.4. Avva Filimon
- II.2.5. Dorotei din Gaza
- II.2.6. Sfântul Ioan Scărarul
- II.2.7. Isihie Sinaitul
- II.2.8. Sfântul Simeon Noul Teolog
- II.2.9. Sfântul Grigorie Palama

Concluzii

III. Etapele desfășurării Liturghiei minții

Introducere

III.1. Lucrarea de curățire și adunare a minții: „Proscomidia” Liturghiei minții

Introducere

III.1.1. Taina aducerii gândurilor ca daruri ale jertfei spirituale isihaste

III.1.1.1. Formarea minții ca jertfă spirituală isihastă prin adunarea și curățirea gândurilor sale

III.1.1.2. „Nașterea” și „junghierea” simultană a gândurilor ca actualizare liturgic-mistagologică a Nașterii și Jertfei Domnului Hristos

III.1.1.3. Actualizarea funcției sacerdotale a minții prin împlinirea poruncilor

III.1.2. Taina chemării numelui lui Iisus

III.1.2.1. Structura dogmatic-doctrinară, ascetico-mistică și liturgic-mistagologică a Rugăciunii lui Iisus

III.1.2.2. Invocarea numelui lui Iisus în Liturghia minții ca împlinire a unui dialog ontologic restaurator

III.1.3. Taina unității minții

III.1.3.1. Caracterul mistagologic al darurilor de pâine și vin: simboluri ale jertfei Liturghiei minții

III.1.3.2. Caracterul de *dar* și *jertfă* al minții unificate

III.2. Lucrarea de logosificare și iluminare a minții: Liturghia mistică a Cuvântului

Introducere

III.2.1. Taina intrării minții în Împărăția iubirii Sfintei Treimi

III.2.2. Taina logosificării minții prin contemplarea lui Dumnezeu în creație

III.2.3. Taina logosificării minții prin contemplarea cuvintelor Sfintei Scripturi

III.3. Lucrarea unirii extatice a sufletului cu Dumnezeu: Liturghia „prefacerii” mistic-euharistice a (jertfei) minții

Introducere

III.3.1. Taina „intrării” sau a „coborârii” minții în inimă

III.3.1.1. Răstignirea mistică

III.3.1.2. Moartea mistică

III.3.1.3. Îngroparea mistică

III.3.1.4. Coborârea mistică la iad

III.3.2. Taina „prefacerii” epicletice a minții

III.3.2.1. Învierea mistică

III.3.2.2. Anaforaua treimic-doxologică

III.3.2.3. Epicleza sau „prefacerea” extatică a minții

III.3.2.3.1. Invocarea mistic-liturgică

III.3.2.3.2. „Prefacerea” extatic-epicletică

III.3.2.3.3. Împărtășirea mistic-euharistică

III.3.3. Taina participării nesfârșite la viața dumnezeiască

III.3.3.1. Înfierea duhovnicească

III.3.3.2. Înălțarea mistică

III.3.3.3. Vederea luminii dumnezeiești

III.3.3.4. Valențele cosmic-eschatologice ale Liturghiei minții

Concluzii

IV. Liturghia minții în contextul noilor provocări din societatea contemporană

Introducere

IV.1. „Digitalizarea” omului și a societății contemporane

Introducere

IV.1.1. Efectele digitalizării asupra capacității psihice cognitiv-analitice

IV.1.2. Efectele digitalizării asupra capacității psihice afectiv-comunionale

IV.1.3. Efectele digitalizării asupra capacității psihice volitiv-reglatoare

IV.2. „Psihologizarea” vieții (duhovnicești a) omului contemporan

Introducere

IV.2.1. Psihologia: o știință a psihicului fără suflet

IV.2.2. Psihoterapia modernă ca alternativă secularizată și reduționistă a Liturghiei minții

IV.3. „Transumanizarea” omului și a societății viitoare: noua împărăție transumanistă

Introducere

IV.3.1. Transumanismul: o redefinire tehnico-științifică a antropologiei umane

IV.3.2. Eshatologia transumanistă ca surogat al vieții veșnice creștine

Concluzii

Concluzii finale

Bibliografie

1. Motivația alegerii temei

Societatea actuală, globalizată și secularizată, este supusă unui proces complex de desacralizare, fapt care produce mutații existențiale profunde în dinamica vieții religioase mistic-individuale și liturgic-comunitare a omului contemporan. Astfel, putem constata cu ușurință o diminuare a timpului dedicat rugăciunii și preocupărilor profund religioase pentru creștinul contemporan, care, lăsându-se influențat de duhul materialist al căutării plăcerilor și confortului individual, dorește întemeierea relației sale cu Dumnezeu în afara asumării unui efort ascetic de transfigurare a propriei ființe, prin participarea mistică la toate etapele vieții și lucrării mântuitoare a Domnului Hristos.

În acest context, devine evidentă necesitatea unei reconsiderări a importanței pe care o deține rugăciunea în viața fiecărui creștin care dorește aprofundarea și consolidarea relației sale cu Dumnezeu. Ceea ce trebuie subliniat în acest sens este faptul că rugăciunea duhovnicească, dincolo de aparența unei accesibilități facile a modului săvârșirii ei, ascunde o complexitate a etapelor sale componente care ne arată dinamismul inerent adevăratei vieți mistice și profunda sa coerență liturgic-mistagogică. Astfel, actul rugăciunii în sine se descoperă ca un adevărat proces liturgic-mistagogic de formare și transfigurare a minții și a întregii naturi umane, prin care se ajunge la experiența mistică a întâlnirii reale cu Dumnezeu în lumina Sa neapropiată. Această dinamică transfiguratoare și coerență liturgic-mistagogică a rugăciunii a fost definită și explicitată metodologic-aplicativ în cadrul prezentei cercetări doctorale prin sintagma de *Liturghia minții*, proces ascetic și mistic care reprezintă adevăratul mod de a fi (ființare) al omului duhovnicesc și care răspunde concret aspirației sale de a se îndumnezei prin unirea deplină cu Domnul Hristos.

Liturghia minții exprimă învățătura fundamentală a spiritualității filocalice cu privire la împlinirea procesului ascetico-mistic de îndumnezeire a omului, presupunând asumarea unui efort ascetic de mortificare a patimilor și de structurare și unificare a minții prin retrăirea mistic-participativă a vieții și lucrării mântuitoare a Domnului Hristos. Această practică isihastă implică în dinamica sa formativ-transfiguratoare toate puterile sufletești și trupești ale omului, care sunt vindecate și reasezate în ordinea structural-funcțională a antropologiei primordiale, ceea ce înseamnă că Liturghia minții reprezintă răspunsul concret al spiritualității filocalice cu privire la aspirația ontologică a îndumnezeirii naturii umane integrale.

Continuând această ordine a ideilor, putem spune, astfel, că dinamica mistic-transfiguratoare a Liturghiei interioare se adresează cu precădere minții (nous-ului) omului, ca

element antropologic esențial unde converg toate puterile sale sufletești și trupești și se împlinește unirea mistică deplină cu Dumnezeu. În acest sens, devine evidentă necesitatea unei formări permanente a minții ascetului, începută încă de pe primele trepte ale vieții duhovnicești și intensificată, apoi, pe măsura accederii la experiența extatică a unirii maxime cu Dumnezeu. Acest fapt înseamnă că asumarea practicii isihaste a Liturghiei mistice interioare conduce spre realizarea unei transfigurări pnevmatice a minții omenești, care își apropiază însușirile dumnezeiești ale (minții) lui Hristos și participă real la viața de iubire și comuniune a Persoanelor Treimice, realizând astfel împlinirea imperativului evanghelic al dobândirii sfințeniei (Matei 5, 48).

Pornind de la premisele enunțate în rândurile de mai sus, pot spune că motivația personală care a stat la baza realizării acestei cercetări a fost dată de un imbold interior tot mai accentuat de a aprofunda universul inepuizabil și atât de complex al practicii rugăciunii în spiritualitatea filocalică. Mărturisesc faptul că scrierile isihaste care abordează acest subiect m-au fascinat întotdeauna atât prin bogăția și coerența conținutului lor liturgic-mistagogic, cât și prin expresivitatea stilistică și frumusețea limbajului folosit în definirea celor mai înalte trăiri mistice ale autorilor filocalici. De aceea, am dorit să îmi fructific această pasiune, aprofundând conținutul și modul desfășurării procesului mistic-transfigurator al Liturghiei minții, așa cum poate fi surprins în scrierile Părinților isihăști.

2. Scopul lucrării

Scopul principal al prezentei lucrări constă în aprofundarea a două mari direcții de cercetare, care, la rândul lor, pot fi împărțite în mai multe obiective secundare, necesare pentru a oferi o structură coerentă acestei lucrări.

Prima direcție de cercetare se referă la aprofundarea dimensiunii liturgic-mistagogice a rugăciunii în spiritualitatea filocalică, evidențiindu-se structura antropologic-ecclesială a omului, precum și necesitatea antrenării tuturor puterilor sufletești și trupești în desfășurarea practicii isihaste a Liturghiei minții pentru realizarea îndumnezeirii omului. Astfel, trebuie să pătrundem dincolo de litera textelor filocalice propriu-zise pentru a observa și a ne însuși dinamica duhului isihast care oferă coerență Liturghiei minții. Deci, primul obiectiv al redactării acestei lucrări este reprezentat de analiza textelor referitoare la modalitatea realizării rugăciunii în spiritualitatea filocalică pentru a extrage și a așeza într-o coerență liturgic-mistagogică toate elementele

componente ale ritualului Liturghiei minții, oferind o expunere de mare profunzime mistică a acestei practici isihaste.

A doua direcție de cercetare, la fel de importantă ca și prima, pune față în față paradigma mistic-filocalică a Liturghiei minții cu cele mai provocatoare aspecte ale evoluției societății contemporane, reprezentate de dezvoltarea fără precedent a mediilor digitale, a psihoterapiei moderne și a ideologiei transumaniste. Această abordare nu implică în mod necesar o expunere comparativă, însoțită de devalorarea relațiilor tensionate care există între aceste trei dimensiuni ale evoluției societății actuale și practica isihastă a Liturghiei minții, ci are în vedere mai ales necesitatea cultivării unui discernământ autentic-duhovnicesc, care să îi ofere creștinului premisele unei înțelegeri profunde și echilibrate a tuturor provocărilor secularizării contemporane.

3. Actualitatea temei și stadiul actual al cercetării

În ceea ce privește **actualitatea temei** analizate în cadrul acestui demers de cercetare, aș dori să menționez faptul că practica isihastă a Liturghiei minții ar trebui să suscite interesul teologilor (și nu numai al lor!), indiferent de epoca sau timpul în care este pusă în discuție, deoarece aceasta exprimă împlinirea unei nevoi ontologice profunde, aceea a îndumnezeirii omului prin participarea mistică la viața și etapele lucrării de mântuire realizată de Domnul Hristos. În acest sens, contrar unei păreri destul de des întâlnită astăzi (chiar și în mediul teologic!), conform căreia teologia și-a epuizat orice dimensiune înnoitoare a conținutului discursului său și nu mai poate produce nimic cu adevărat nou și relevant pentru omul contemporan, putem spune că tema profundă și complexă a Liturghiei minții este unul din multele exemple care infirmă o astfel de viziune limitată și ignorantă, arătându-ne că această practică isihastă a fost, este și va fi actuală pentru totdeauna, întrucât constituie răspunsul ultim și definitiv al spiritualității filocalice cu privire la scopul ființei umane, acela al îndumnezeirii ei. Mai mult decât atât, consider că nu e greșit să afirmăm că o astfel de temă transcende timpul și spațiul, nefiind doar actuală, ci veșnic nouă și absolut esențială pentru vindecarea și transfigurarea ontologică a omului dintotdeauna. Deci, actualitatea sau noutatea permanentă a practicii Liturghiei minții este dată de puterea sa transfiguratoare și îndumnezeitoare, potențând la maximum capacitățile comunionale și gnoseologice ale omului care o săvârșește cu multă stăruință și răbdare.

Referitor la **stadiul actual al cercetărilor** cu privire la practica isihastă a Liturghiei minții, se poate constata că a existat întotdeauna o preocupare a teologilor Bisericii noastre de a aprofunda conținutul textelor filocalice în care este abordată această temă esențială pentru spiritualitatea ortodoxă¹, însă, cu toate acestea, nu avem o lucrare unitară care să surprindă sintetic-sumativ coerența liturgic-mistagogică a procesului îndumnezeirii hristice. Altfel spus, există nenumărate cărți și studii care dezvoltă atât tema generală a rugăciunii (individuală și comunitară), cât și tema specială a rugăciunii lui Iisus², însă fiecare dintre acestea surprinde doar anumite aspecte care privesc problematica mult mai complexă a Liturghiei minții, fără să ne ofere o sinteză unitară și coerentă a acestui subiect absolut esențial pentru dinamica îndumnezeirii omului.

Deși găsim în scrierile filocalice toate elementele structural-componente ale Liturghiei minții, nu ni se oferă totuși o prezentare sistematică a acestei practici isihaste, fapt care face necesară asumarea unui efort hermeneutic de identificare a textelor filocalice esențiale asupra acestui subiect și de integrare a lor în aprofundarea temei Liturghiei minții. Rezultatul final al acestui demers de cercetare este expus în conținutul prezentei lucrări, în care doresc să scot în evidență faptul că centrul de gravitație al întregii spiritualități filocalice este reprezentat de practica isihastă a Liturghiei minții, prin care se oferă o reală consistență și coerență vieții duhovnicești a creștinului.

Așadar, noutatea abordării mele constă în interpretarea procesului mistic al transfigurării omului într-o cheie liturgic-mistagogică, prin care se structurează și se oferă o coerență deosebită etapelor necesare pentru realizarea îndumnezeirii. În acest context, doresc să evidențiez faptul că prezentarea și aprofundarea etapelor practicii isihaste a Liturghiei minții vor fi realizate printr-o raportare permanentă la etapele și momentele esențiale din cadrul desfășurării Liturghiei eclesiale, ambele Liturghii actualizând, de fapt, mistic-participativ (Liturghia minții) și ritualic-eclesial (Liturghia eclesială), principalele etape ale vieții și lucrării de mântuire împlinite de Domnul Hristos și arătând, totodată, legătura de mare intimitate structural-funcțională care există între ele.

---

¹ Un exemplu concludent în acest sens este reprezentat de proclamarea oficială a anului 2022, în Biserica Ortodoxă Română, ca „Anul omagial al rugăciunii în viața Bisericii și a creștinului și Anul comemorativ al sfinților isihăști Simeon Noul Teolog, Grigore Palama și Paisie de la Neamț”. Acest fapt a produs o concentrare a atenției teologilor contemporani spre aprofundarea importanței rugăciunii în viața personală și comunitară, fiind organizate multe întâlniri naționale și internaționale și fiind publicate foarte multe cărți și studii care au scos în evidență semnificația deosebită a acestui subiect.

² Există o literatură teologică extrem de bogată în ceea ce privește definirea cadrului mai larg al conținutului și desfășurării rugăciunii personale și comunitare, fapt pentru care mi-ar fi foarte greu să realizez o selecție a celor mai semnificative cărți și studii în acest sens. De aceea, invit cititorul să urmărească notele de subsol și bibliografia de la finalul acestei lucrări de cercetare pentru a observa cele mai importante referințe în acest sens.

4. Metodele cercetării

Pentru a reuși să împlinesc obiectivele acestei cercetări, am respectat normele și principiile metodologice specifice domeniului teologic. În acest sens, tema prezentei lucrări va fi abordată din punct de vedere **sistematic** și **analitic**, dar și **interdisciplinar** și **comparativ**.

Prin folosirea metodei sistematice și a celei analitice, voi realiza o corelare a tuturor informațiilor pe care ni le oferă tradiția isihastă cu privire la Liturghia minții, urmată de integrarea acestora într-o analiză coerentă și bine articulată. Prin aceste metode, doresc să analizez și să sistematizez noțiunile cele mai importante care se referă la dinamica liturgic-mistagogică a rugăciunii minții, pentru a oferi o viziune de ansamblu asupra modului în care această practică isihastă a fost interiorizată și exprimată de către tradiția patristic-filocalică, de-a lungul timpului. Astfel, folosind aceste două metode, vom putea realiza o sinteză structurată a spiritualității filocalice cu privire la conținutul și modul de funcționare a minții în actul liturgic interior de jertfire a tuturor gândurilor pe altarul inimii și de transfigurare a naturii umane, în integralitatea sa.

Odată realizată această sinteză sistematică, vom putea trece la aprofundarea temei prin prisma dialogului onest și responsabil dintre teologia mistică și provocările cele mai recente ale societății contemporane. Pentru împlinirea acestui deziderat va fi nevoie să facem recurs și la metoda abordării temei dintr-un punct de vedere interdisciplinar și comparativ, în același timp. În felul acesta, prin aplicarea acestor metode, dorim să realizăm o analiză a fenomenologiei minții, așa cum este ea privită atât în teologia mistico-filocalică a Bisericii Ortodoxe, cât și în științele și ideologiile psiho-sociale moderne, identificând elementele de divergență și similaritate a perspectivelor analizate. Un astfel de dialog interdisciplinar are meritul de a aduce în actualitate tema Liturghiei minții și de a o pune în relație cu toate provocările societății contemporane, arătând că această practică isihastă ne poate oferi un răspuns duhovnicesc deplin la marile întrebări existențiale ale omului.

5. Descrierea detaliată a planului

Pentru a împlini obiectivele și a oferi coerență întregului demers de cercetare am structurat lucrarea în mai multe capitole și subcapitole, care se succed într-o ordine logică, aducând fiecare un plus de noutate în dezvoltarea temei.

Lucrarea debutează cu o **introducere** în care sunt cuprinse detalii legate de motivația alegerii temei, de scopul lucrării, de metodele de cercetare utilizate și de stadiul actual al cercetării, pentru a arăta punctul de la care pornim în realizarea acestui demers academic, și se încheie cu enunțarea unor **concluzii finale**, în care sunt rezumate cele mai importante aspecte ale acestei cercetări, evidențiindu-se contribuția personală în aprofundarea acestui subiect și indicându-se noile direcții de cercetare, care merită a fi dezvoltate în viitor.

Primul capitol (*Antropologia cultural-mistagogică specifică spiritualității Liturghiei minții*) al prezentei lucrări are menirea de a ne facilita înțelegerea dimensiunii cultural-mistagogice a antropologiei filocalice, aceasta reprezentând un punct esențial pentru explicarea conținutului și dinamicii transfiguratoare a Liturghiei minții. În acest sens, am început acest capitol cu evidențierea relației mistagogice care există între Persoana Domnului Hristos și Cortul/Templul Vechiului Testament, conținutul acestei relații arhetipale fiind transferat apoi atât asupra Bisericii (ca trup tainic al Domnului Hristos), cât și asupra fiecărui creștin (ca templu al Duhului Sfânt). Dezvoltând și mai mult aceste aspecte, Părinții Bisericii ne arată că Domnul Hristos e, în același timp, Templu, Arhiereu și Jertfă, toate aceste trei dimensiuni ale Persoanei Sale fiind asimilate și folosite de spiritualitatea filocalică pentru definirea conținutului și dinamicii funcționale a antropologiei sale cultural-mistagogice. Astfel, autorii isihăști consideră că omul trebuie să dezvolte o relație de comuniune cu Domnul Hristos și să devină el însuși, în mod simultan, atât templu al lui Dumnezeu, cât și preot liturghisitor și jertfă vie, prin gândurile pe care trebuie să le jertfească pe altarul inimii. Pornind de la aceste considerente antropologice de natură cultural-mistagogică, spiritualitatea filocalică a dezvoltat practica Liturghiei minții, devenită apoi unul din elementele fundamentale ale tradiției isihaste a îndumnezeirii omului.

În continuare, am arătat modul în care descrie practica isihastă a Liturghiei minții unul din cei mai de seamă autori filocalici, Sfântul Marcu Ascetul, care se folosește, în acest demers, de raportarea permanentă la anumite elemente ale Templului vechi-testamentar și la dinamica rânduiei slujbelor din interiorul acestuia. Acest autor filocalic plasează actul rugăciunii propriu-zise într-un context mistagogic bine definit, oferindu-ne amănunte semnificative cu privire la procesul îndumnezeirii omului, prin săvârșirea ritualului ascetico-mistic al Liturghiei minții, care reprezintă transpunerea interioară a ritualului cultic desfășurat la Templul din Ierusalim. În acest sens, fiecare element al cultului Legii Vechi trebuie pus într-o relație de corespondență mistagogică esențială cu anumite componente ale antropologiei, ceea ce înseamnă că dinamica liturgică în care sunt antrenate obiectele sfinte din interiorul Templului constituie un model al

vieții mistic-liturgice experimentată în „locașul sfânt al sufletului și al trupului” de omul angajat pe drumul mântuirii.

În ultima parte a acestui capitol, am arătat că viața sacrificial-liturgică și jertfele de la Templu au o dimensiune mistagogică, fiind un prototip al jertfei depline săvârșite de Domnul Hristos, de care trebuie să se împărtășească mistic-euharistic fiecare creștin, prin practica isihastă a Liturghiei minții. Comuniunea cu Hristos aflat în stare de jertfă permanentă implică și formarea creștinului în acest sens, pentru continuarea ritualului Liturghiei interioare fiind nevoie de transformarea integrală a minții într-o jertfă spirituală isihastă.

Al doilea capitol (*Liturghia minții în tradiția spiritualității filocalice: evoluția conceptelor de minte și inimă de la Evagrie Ponticul până la Sfântul Grigorie Palama*) al acestei lucrări oferă o analiză mai aprofundată conținutului ontologic al termenilor de *minte* și *inimă*, precum și relației existente între aceștia, ca elemente antropologice fundamentale pentru desfășurarea practicii isihaste a Liturghiei mistice interioare. Deși Părinții isihăști folosesc aceste noțiuni într-un mod care poate crea senzația unei confuzii, amestecându-le adeseori însușirile gnoseologice și funcțiile lor ontologice, se poate distinge, în spiritualitatea filocalică, adevărul incontestabil că *mintea* reprezintă elementul spiritual fundamental al naturii umane, care, la rândul ei, are o zonă mai adâncă, numită *inimă*, ca loc al primirii și receptării harului dumnezeiesc. Astfel, putem spune că *mintea* cuprinde în constituția sa ontologică un adânc lăuntric, pe care îl numim *inimă* sau *duh* și care ni se revelează proporțional cu efortul ascetic al înaintării pe cele mai înalte trepte ale unirii mistice cu Dumnezeu. Această delimitare conceptuală a termenilor de *minte* și *inimă* comportă o semnificație deosebită pentru spiritualitatea filocalică, deoarece ne oferă acces la înțelegerea celor mai subtile aspecte ale ritualului Liturghiei mistice interioare.

În a doua parte a acestui capitol am adus în atenție faptul că acești doi termeni (*minte* și *inimă*) sunt prezenți în scrierile tuturor Părinților filocalici, începând cu Evagrie Ponticul și continuând până la Sfântul Grigorie Palama, fiecare dintre ei contribuind la cristalizarea spiritualității Liturghiei mistice interioare. Astfel, putem spune că, la început, au existat două tradiții monahale majore, care au asumat într-un mod propriu și aparent contradictoriu acești termeni și relația dintre ei, *tradiția intelectualistă*, accentuând mai mult importanța minții (Evagrie), și *tradiția sentimentalistă*, acordând o importanță majoră inimii (Macarie Egipteanul) în procesul unirii omului cu Dumnezeu. Odată cu efortul Părinților filocalici de a integra cele două viziuni în formarea unei Tradiții comune a *unirii minții cu inima* sau a *coborârii minții în inimă*, începe a fi prezentată din ce în ce mai explicit dinamica unirii omului cu Dumnezeu într-o

semantică liturgică, fiind definită clar și fără echivoc, ca *Liturghie a minții în inimă*. Primii exponenți ai acestei tradiții unificate, Marcu Ascetul și Diadoh al Foticeei, ne oferă unele din cele mai semnificative dovezi în acest sens, exemplul lor fiind urmat apoi și de ceilalți Părinți filocalici, care vor aduce noi detalii și explicațiile necesare pentru definitivarea dinamicii transfiguratoare a Liturghiei mistice interioare. Cel mai important dintre aceștia a fost Sfântul Grigorie Palama, care a avut un rol deosebit în sistematizarea învățaturii despre unirea mistică a minții cu inima și care a definitivat modul înțelegerii acesteia.

În final, putem spune că înțelegerea dinamicii mistice a unirii sufletului cu Dumnezeu, sub forma desfășurării practicii isihaste a Liturghiei minții, a fost rezultatul unui proces complex și îndelungat de cristalizare și sedimentare a celor mai importante elemente dogmatice, mistice și liturgice, specifice teologiei creștine.

Al treilea capitol (*Etapele desfășurării Liturghiei minți*) constituie punctul central al acestei lucrări de cercetare, conținutul său oferindu-ne informații esențiale pentru definirea dinamicii complexe și transfiguratoare a Liturghiei minții. Având în vedere desfășurarea mult mai extinsă a acestui capitol (185 de pagini), a fost necesară împărțirea sa în trei secțiuni principale, având fiecare la rândul său mai multe subcapitole care se succed într-o ordine logic-ascendentă și care exprimă principalele etape ale procesului unirii omului cu Dumnezeu.

Astfel, pentru Părinții filocalici, Liturghia minții presupune un dinamism ritualic desfășurat pe parcursul a trei etape, care corespund cu marile etape ale urcușului duhovnicesc (**purificarea, iluminarea și desăvârșirea**), precum și cu cele trei momente principale ale Liturghiei eclesiale (**Proscomidia, Liturghia Cuvântului și Liturghia credincioșilor**), ambele perspective exprimând, de fapt, participarea mistic-personală și liturgic-eclesială a creștinului la cele mai importante evenimente din viața și lucrarea mântuitoare a Domnului Hristos. O astfel de abordare a împlinirii procesului îndumnezeirii ne arată faptul că Domnul Hristos este Cel care organizează și dă o coerență liturgic-mistagogică întregului dinamism al vieții noastre mistice, retrăind și actualizând cu și în fiecare dintre noi momentele esențiale ale nașterii, răstignirii, morții și Învierii Sale. Dar, pentru ca această lucrare mântuitoare să ajungă la desăvârșire este nevoie de participarea indispensabilă a omului, care trebuie să se implice activ în propria sa transfigurare spirituală ca împreună-lucrător cu Dumnezeu.

Se poate observa, așadar, că spiritualitatea filocalică îndeamnă la o interiorizare a ritualului liturgic-eclesial în subiectivitatea propriei ființe umane, explicând dorința de unire a sufletului cu Dumnezeu într-o inspirată și complexă terminologie liturgic-mistagogică. Mai mult decât atât, asumându-și mistic dinamica liturgic-eclesială, Părinții filocalici au definit și

conținutul unei corespondențe tainice între etapele vieții duhovnicești și momentele principale din viața și lucrarea mântuitoare a Domnului Hristos, arătând că fiecărui astfel de moment îi corespunde o anumită stare mistică interioară, care este parte integrantă în procesul hristomorfizării omului.

Prima parte a acestui capitol (*Lucrarea de curățire și adunare a minții: „Proskomidia” Liturghiei minții*), aprofundează relația mistagogică dintre ritualul Proskomidiei și etapa purificării și unificării gândurilor, evidențiindu-se corespondențele existente între aducerea și pregătirea Darurilor euharistice și efortul pregătirii minții ca jertfă spirituală isihastă.

În felul acesta, spiritualitatea filocalică ne arată că lucrarea de curățire și adunare a gândurilor trebuie să exprime o anumită coerență a împlinirii tuturor poruncilor, care dovedesc, astfel, că formează o unitate organică, ce poate fi definită în toată complexitatea și măreția sa numai prin asumarea unei terminologii liturgic-mistagogice. Acest fapt înseamnă că împlinirea imperativelor evanghelice reprezintă expresia unui ritual ascetico-mistic complex de purificare sufletească și trupească a ascetului, care poate fi pus într-o corespondență mistagogică foarte expresivă cu rânduiala îmbrăcării veșmintelor liturgice de către preot încă de la începutul rânduiei Proskomidiei. Minte, îmbrăcată în veșmintele virtuților, își redobândește, astfel, statutul de preot liturghisitor și își începe lucrarea sa sacerdotală de pregătire a jertfei spirituale isihaste, prin adunarea și unificarea gândurilor și a tuturor puterilor sufletești.

Dezvoltând și mai mult această logică mistagogică, devine evident că prin actul purificării și pregătirii gândurilor pentru a fi jertfite, ascetul actualizează în adâncul inimii sale, atât momentul nașterii Domnului Hristos, cât și momentul jertfei și răstignirii Sale. Așa cum în ritualul Proskomidiei se întrepătrunde momentul nașterii Domnului Hristos cu momentul pătimirii și morții Sale, în același fel și în cadrul primei etape a Liturghiei minții, ritualul formării jertfei isihaste trebuie înțeles într-o dublă semnificație simultană: a „nașterii” și a „înjunghierii” gândului. Această suprapunere de planuri este exprimată adeseori de Părinții filocalici care ne spun că fiecare gând trebuie adus Domnului Hristos pentru a fi jertfit imediat ce a apărut (s-a născut) în minte, ceea ce înseamnă că în spiritualitatea mistică a Liturghiei minții, „nașterea” gândului trebuie să coincidă întotdeauna cu „înjunghierea” sa.

Totodată, un alt element important al acestei prime etape a Liturghiei minții, care este integrat în ritualul adunării și pregătirii gândurilor, este reprezentat de invocarea permanentă a numelui lui Iisus în rugăciune, această practică isihastă având o mare putere purificatoare și sfințitoare. În acest context, am evidențiat faptul că dialogul omului cu Dumnezeu are deplină eficiență numai dacă este înălțat pe treapta desfășurării unui ritual liturgic, ceea ce înseamnă că

atunci când cheamă numele lui Iisus în rugăciune, omul inițiază și dezvoltă, de fapt, o relație mistic-liturgică cu Dumnezeu, care își va găsi o expresivitate desăvârșită în coerența practicii isihaste a Liturghiei minții. Acest dialog va trebui aprofundat pe parcursul desfășurării întregii Liturghii a minții, ajungând pe treptele sale ultime la absorbirea cuvintelor și la pomenirea doar a numelui lui Iisus sau chiar la renunțarea folosirii cuvintelor, într-o unire inefabilă și transfiguratoare cu Dumnezeu. De aceea, invocarea numelui lui Iisus își împlinește menirea de a-l duce pe om în adâncul iubirii lui Dumnezeu doar în momentul în care este integrată într-o dinamică liturgică interioară, prin ea omul devenind conștient de natura sa sacerdotală, care este înălțată pe un plan superior: acela de invocare și chemare a energiilor dumnezeiești, prin neîncetata pomenire a numelui Domnului Iisus.

În ultima parte a expunerii etapei de pregătire, am arătat că scopul despățimirii constă în realizarea unei unificări a minții, care trebuie să devină asemenea unei pâini mistic-euharistice (alcătuită din boabele de grâu ale gândurilor sale) și să fie adusă, în integralitatea sa, ca jertfă Domnului Hristos, pe altarul inimii. Acesta este motivul pentru care spiritualitatea filocalică susține că aducerea singulară a gândurilor către Hristos nu reprezintă adevărata jertfă pe care o vrea Dumnezeu, deoarece El vrea mintea noastră în integralitatea sa, cu toate roadele gândurilor sale sfinte. În felul acesta, putem spune că ascetul care a parcurs tot procesul purificării de patimi experiază realizarea unei unificări a minții sale ca jertfă spirituală isihastă, fiind pregătit să continue această dinamică transfiguratorie prin accederea la următoarele trepte ale Liturghiei mistice interioare. Deși simte că funcția sa sacerdotală a fost pusă în lucrare prin tot procesul curățitor anterior, fiind străbătută de o putere harică deosebită, mintea așteaptă momentul începerii lucrării sale liturgice propriu-zise, de acum înainte îndreptându-se spre continuarea și desăvârșirea ritualului interior de transfigurare deplină a sa prin prefacerea mistic-epicletică de pe altarul inimii.

A doua parte a acestui capitol (*Lucrarea de logosificare și iluminare a minții: Liturghia mistică a Cuvântului*), aduce în atenție cele mai importante aspecte care definesc accederea pe următoarea treaptă a arcușului duhovnicesc, cea a iluminării minții, având ca și corespondent în desfășurarea Liturghiei eclesiale, Liturghia Cuvântului sau a catehumenilor. Acest fapt înseamnă că înțelegerea și prezentarea Liturghiei mistice trebuie realizată în continuare prin actualizarea și aprofundarea conținutului mistagogic al Liturghiei eclesiale, deoarece există o legătură organică între aceste două Liturghii, fiecare în parte asumând-o și dezvoltând-o pe cealaltă.

Astfel, încă de la începutul acestui demers, voi arăta că pășirea ascetului pe treapta iluminării poate fi asociată, din punct de vedere mistagogic, cu binecuvântarea de început a

Liturghiei eclesiale, prin care adunarea credincioșilor este introdusă în taina împărăției Tatălui, a Fiului și a Duhului Sfânt. Dezvoltând această corespondență mistagogică, putem spune că și Liturghia interioară a minții ne introduce în trăirea mistică a Împărăției iubirii lui Dumnezeu din lăuntru nostru, care este „dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfânt” (Romani 14, 17). Odată intrată în împărăția cerurilor din lăuntru său, mintea experimentează noi dimensiuni ale cunoașterii, rugăciunea sa devenind una restauratoare a întregii ființe umane, nemaifiind o rugăciune preponderent a minții, ci a minții printr-o mai mare participare afectivă a inimii, adică a unirii minții cu inima. Așadar, experimentăm în cadrul acestei etape a Liturghiei mistice interioare o transformare continuă a jertfei minții noastre în integralitatea sa, care este sfințită și spiritualizată într-un mod progresiv, ceea ce înseamnă că ascetul trăiește această realitate ca pe o înaintare a minții în naosul propriei sale ființe, ajungând mai aproape de altarul inimii, locul sacru unde se află Hristos, de la Botez, și unde va avea loc transfigurarea sa deplină.

Dezvoltând și mai mult conținutul etapei iluminării, putem afirma existența unei analogii liturgic-mistagogice între prima parte a Liturghiei catehumenilor și treapta contemplării lui Dumnezeu în creație, de așa manieră încât, așa cum în momentul cântării Antifoanelor reactualizăm perioada revelației nedepășite a Vechiului Testament, la fel și pe treapta contemplării creației experimentăm o descoperire mai accentuată, dar nedepășită, a lui Dumnezeu prin mijlocirea rațiunilor creației. În acest context, se desfășoară un proces superior de „logosificare” sau „raționalizare” a minții, care începe să vadă toate aspectele realității materiale și spirituale în lumina transfiguratoare a harului dumnezeiesc, experimentând o structurare și o fortificare a puterilor sale pe drumul cunoașterii lui Dumnezeu în funcție de rațiunile dumnezeiești pe care și le însușește. Astfel, profunda intimitate care există între lucrarea minții lui Hristos și lucrarea minții ascetului devine esențială pentru continuarea și desăvârșirea Liturghiei minții, întrucât această sinergie implică o prefacere ontologică deplină a jertfei ființei umane.

Continuând logica acestei interdependențe a cultului liturgic-eclesial cu cel mistic-individual, am arătat că următoarea treaptă a pregătirii minții pentru slujirea Liturghiei mistice interioare este reprezentată de înțelegerea duhovnicească a profunzimii cuvintelor Sfintei Scripturi, etapă care poate fi asociată cu momentul citirii Sfintei Evanghelii din cadrul Liturghiei eclesiale. Citind și meditănd la înțelesul tainic al cuvintelor Sfintei Scripturi, se continuă procesul logosificării minții umane, prin întărirea puterilor sale gnoseologice și comunionale, ceea ce înseamnă că se produce un salt major în structurarea și formarea puterilor minții pentru definitivarea prefacerii sale mistice de pe altarul inimii. Așadar, contemplarea rațiunilor dumnezeiești din creație și din Scriptură, împreună cu intensificarea chemării numelui lui Iisus,

așează mintea pe calea firească a continuării acestui ritual interior, prin intrarea în camera inimii, unde se va produce deplina sa transfigurare și unire cu Domnul Hristos.

A treia parte a acestui capitol (*Lucrarea unirii extatice a sufletului cu Dumnezeu: Liturghia „prefacerii” mistic-euharistice a jertfei minții*), este consacrată definirii conținutului și dinamicii transfiguratoare a ultimei etape din Liturghia mistică interioară, în care se produce desăvârșirea ritualului de prefacere a minții umane, prin intensificarea maximă a comuniunii cu Domnul Hristos, având ca și corespondent mistagogic în desfășurarea Liturghiei eclesial-comunitare, Liturghia credincioșilor sau Liturghia euharistică.

Spiritualitatea filocalică arată că trebuie să existe o participare mistică a creștinului la pătimirea, răstignirea, îngroparea, coborârea la iad, precum și la învierea Domnului Hristos, toate aceste etape exprimând, de fapt, parcursul pe care trebuie să-l parcurgă mintea în procesul coborârii sale în adâncul inimii. Astfel, în cadrul acestei etape a Liturghiei minții, am realizat o prezentare mai largă, pe parcursul a mai multe subcapitole, a ritualului mistic de transfigurare deplină a jertfei minții, prin coborârea sa în adâncul inimii, raportându-mă permanent la momentele principale din ritualul liturgic eclesial. De aceea, privind lucrurile din această perspectivă, putem spune că „intrarea” sau „coborârea” minții în inimă, de care vorbește spiritualitatea filocalică, nu reprezintă finalul exercițiului ascetic și mistic de transfigurare harică a naturii umane îndumnezeite, ci ea definește, de fapt, începutul unui proces mistic mult mai adânc, în care se produce suprema și inefabila unire a omului cu Dumnezeu.

În dezvoltarea primului subcapitol (*Taina „intrării” sau a „coborârii” minții în inimă*), am prezentat conținutul și modul asumării actelor răstignirii, morții, îngropării și coborârii la iad a Domnului Hristos, prin evidențierea unor corelații simbolic-mistagogice între aceste etape ale Liturghiei minții și anumite momente din cadrul Liturghiei eclesiale.

Astfel, **răstignirea mistică** trebuie asimilată cu momentul intonării Imnului Heruvic și cu Ieșirea Cinstitelor Daruri, creștinul fiind introdus tainic în comuniunea curată și lucrarea liturgic-doxologică a puterilor îngerești. Totodată, putem spune că, așa cum în Liturghia credincioșilor devine esențială aducerea darurilor de pâine și vin pe Sfânta Masă, pentru a fi transformate în Trupul și Sângele Domnului Hristos, în același fel și în ultima parte a Liturghiei mistice, este definitorie răstignirea mistică a minții pentru intrarea sa în stare de jertfă dincolo de catapeteasmă, în altarul inimii.

Continuând aceeași ordine a ideilor, am evidențiat faptul că **moartea mistică a minții** reprezintă următoarea etapă a Liturghiei mistice interioare, constituind o reflectare mistagogică a momentului ritualic-eclesial în care Cinstitele Daruri sunt introduse prin Sfintele Uși, în Sfântul

Altar, unde urmează a fi așezate pe Sfânta Masă. În felul acesta, moartea minții definește intrarea acesteia dincolo de catapeteasmă, în altarul inimii, act mistic cu profunde semnificații liturgic-mistagogice, esențiale pentru înțelegerea Liturghiei mistice interioare, pe care le voi dezvolta mult mai elaborat în prezentarea acestei etape.

Într-o relație de continuitate cu moartea mistică a minții, am evidențiat un alt moment mistic mai inedit, dar esențial pentru dinamica liturgică interioară, care este reprezentat de **îngroparea mistică a minții**, act ce semnifică statornicia minții în starea unei detașări complete de orice activitate pătimasă. Dacă moartea mistică a minții se referă la detașarea voluntară de orice gând pătimăș, îngroparea minții accentuează necesitatea permanentizării acestei stări, astfel încât mintea, care a trecut prin experiența morții sale mistice, să ajungă la o nemișcare față de orice gând pătimăș și la o stabilitate a sa, în lucrarea tuturor virtuților. În acest context, înțelegem faptul că actul îngropării minții reprezintă o nouă etapă în procesul formării minții ca jertfă mistică, necesară pentru împlinirea Liturghiei interioare, actualizată în plan liturgic-ecclesial cu momentul introducerii în Sfântul Altar și a așezării Darurilor de pâine și vin pe Sfânta Masă și cu rostirea simultană a troparului: „Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând preacurat trupul Tău, cu giulgiu curat înfășurându-l și cu miresme, în mormânt nou îngropându-l, l-a pus”.

Pornind de la aceste considerații, am arătat că, pentru a continua urcușul său duhovnicesc spre unirea deplină cu Dumnezeu, creștinul trebuie să Îl însoțească mistic pe Domnul Hristos și dincolo de moartea Sa, prin **coborârea mistică la iad** a minții, fapt sugerat de rânduiala Liturghiei ecclesiale, prin rostirea troparului: „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul, ca un Dumnezeu...”. Acest act mistic presupune o pogorâre a minții în adâncul inimii și golirea deplină a acesteia de tot conținutul său ideatic-pătimăș pentru a dobândi smerenia desăvârșită care o introduce în taina nădejzii și a iubirii lui Hristos. Astfel, creștinul care a ajuns pe această treaptă a desăvârșirii sale cunoaște realitatea ultimă a păcatului din el și din întreaga natură umană, trăind-o ca pe o experiență dramatică, aproape imposibil de suportat, dar pe care o poate asuma numai într-o relație de profundă comuniune cu Domnul Hristos.

În dezvoltarea celui de-al doilea subcapitol (*Taina „prefacerii” epicletice a minții*), am prezentat următoarele etape ale Liturghiei interioare, prin corelarea liturgic-mistagogică a acestora cu ritualul cultic ecclesial. Astfel, în prima parte a acestei secțiuni, am evidențiat actul **învierii mistice a minții**, care are ca și corespondent în planul Liturghiei ecclesiale momentul rostirii Crezului și al ridicării Sfântului Aer de pe Cinstitele Daruri, aflate pe Sfânta Masă. De aceea, din punct de vedere liturgic-mistagogic, rostirea Crezului în cadrul Liturghiei ecclesiale corespunde cu accederea la un nivel superior al credinței în desfășurarea Liturghiei mistice, în

care se produce maximul logosificării minții umane, prin concentrarea și asumarea tuturor învățăturilor dogmatice referitoare la lucrarea creatoare, mântuitoare și sfințitoare a lui Dumnezeu. Mai precis, am putea spune că în această etapă, se produce o „dogmatizare” a minții, înțeleasă ca o asimilare mistic-ontologică a dogmelor, care oferă o coerență deosebită efortului transfigurator al unirii omului cu Dumnezeu, pe altarul inimii. Acest fapt înseamnă că mintea care urmează a fi transfigurată prin coborârea harului divin epicletic trebuie să învie mistic prin asimilarea deplină a învățăturii doctrinar-dogmatice a Bisericii noastre și prin dezvoltarea capacităților sale comunionale de experiență a iubirii dumnezeiești.

Învieria mistică, experimentată mistagogic în timpul rostirii Crezului, se continuă în etapa următoare prin aprofundarea și asimilarea modului de viață treimic-doxologic al Persoanelor dumnezeiești. Așa cum în Liturghia eclesială, după rostirea Crezului, se citește rugăciunea Anaforalei, al cărei conținut ne introduce în intimitatea comunională a Persoanelor Sfintei Treimi și ne pregătește pentru jertfa Domnului Hristos, împlinită în momentul suprem al epiclezei, în același fel se continuă și dinamica Liturghiei mistice interioare, prin **anaforaua treimic-doxologică** a sufletului, care ne introduce într-o unire mistică existențială și negrăită cu Sfânta Treime și ne pregătește deplin pentru prefacerea extatică a minții, de pe altarul inimii.

Ajungând la finalul formării sale ca jertfă spirituală isihastă, întreaga ființă a creștinului este pregătită să se ofere lui Dumnezeu ca dar suprem și jertfă integrală pentru transfigurarea epicletică finală a conținutului său ontologic, în felul acesta concretizându-se următoarea etapă a Liturghiei mistice interioare: **epicleza sau „prefacerea” extatică a minții**. Acest moment al transfigurării extatice a minții poate fi asimilat, din punct de vedere liturgic-mistagogic, cu momentul epiclezei eclesial-euharistice, ceea ce înseamnă că, așa cum în Liturghia eclesială putem face o delimitare între actul invocării, cel al prefacerii efective a darurilor euharistice și momentul împărtășirii credincioșilor cu Trupul și Sângele Domnului Hristos, în același fel și în cadrul Liturghiei interioare, putem realiza o distincție între **invocarea epicletică** a harului divin, **prefacerea extatică** a minții și **împărtășirea efectivă** de jertfa lui Hristos actualizată mistic. Pornind de la aceste considerente liturgic-mistagogice, în definirea acestei etape, am realizat o analiză mistică profundă a tuturor aspectelor care alcătuiesc momentul epiclezei extatice a minții, evidențiind cele mai importante caracteristici structurale și funcționale ale acesteia, cu mențiunea că este imposibil să surprindem în mod rațional-conceptual toate valențele unionale ale proceselor mistice, care alcătuiesc viața duhovnicească a creștinului.

În subcapitolul următor (*Taina participării nesfârșite la viața dumnezeiască*), am arătat modul în care este prelungită intensă experiență a epiclezei interioare în etapele următoare ale

Liturghiei mistice, prin înălțarea ontologică a ascetului la un nou statut existențial și relațional cu Dumnezeu, cu semenii săi și cu sine însuși. Mai precis, am aprofundat conținutul celor mai înalte stări duhovnicești pe care le produce actul prefacerii mistic-extatice a minții, prin definirea caracterului mistagogic al următoarelor etape din ritualul final al Liturghiei eclesiale.

Astfel, am inițiat acest demers prin evidențierea **înfierii duhovnicești** a omului, etapă a Liturghiei minții corelată mistagogic cu momentul rostirii rugăciunii „Tatăl nostru” din cadrul Liturghiei eclesiale, prin care este experiată și mărturisită concret înălțarea relației omului cu Dumnezeu la un alt nivel comunional-gnoseologic. Experierea înfierii duhovnicești e o prelungire a prefacerii extatice și a împărtășirii mistic-euharistice, întrucât Domnul Hristos încorporează jertfa ființei noastre în starea Sa de jertfă din cer pentru a ne imprima simțirea dragostei Sale pentru Tatăl, dar și pentru a putea extinde dragostea Tatălui Său asupra noastră ca purtători ai chipului Fiului Său. Transpunându-ne și noi în stare de jertfă împreună cu Hristos, suntem recunoscuți de Dumnezeu-Tatăl ca fii ai Săi după har și, drept urmare, intrăm în Împărăția Sfintei Treimi, în care nu mai suntem robi, ci fii și prieteni ai lui Dumnezeu, și ne bucurăm în deplină libertate de conținutul iubirii dumnezeiești și de celelalte realități harice pe care Dumnezeu-Tatăl ni le împărtășește ca unor fii preaiubiți ai Săi. Astfel, împărtășirea mistic-euharistică a minții cu starea de jertfă veșnică a lui Hristos, experiată în timpul extazului, îl conduce pe ascet la o redimensionare a comuniunii cu Dumnezeu, prin dobândirea deplinei sale înfieri duhovnicești.

O altă dimensiune a experienței extazului mistic este reprezentată de **înălțarea mistică** a întregii naturi umane în intimitatea comunională a Sfintei Treimi, această etapă a Liturghiei interioare având ca și corespondent mistagogic, în ordinea desfășurării Liturghiei eclesiale, momentul tămâierii Sfântului Potir și al rostirii cuvintelor specifice acestui act liturgic, urmat de ultima arătare a potirului către credincioși, rânduială prin care este actualizat și asumat mistic evenimentul înălțării cu trupul la cer a Domnului Hristos. Prin retrăirea mistică a acestui act din lucrarea Sa de mântuire cu și în fiecare dintre noi, Domnul Hristos ne cheamă la o transformare și înălțare ontologică a firii umane integrale, prin umplerea ei de infinitatea iubirii dumnezeiești.

Astfel, întâlnirea cu Hristos în lumina iubirii Sale dumnezeiești produce o transfigurare a întregii ființe umane, inclusiv a corporalității sale, care se umple de strălucire și devine mediu deplin al manifestării puterii Duhului Sfânt (Romani 15, 13), ceea ce înseamnă că „trupul smereniei noastre” (Filipeni 3, 21) se sfințește și devine „asemenea trupului slavei Sale” (Filipeni 3, 21). Înțelegem, în acest context, că actualizarea mistic-participativă a actului înălțării Domnului se referă la o transfigurare deplină a naturii umane, care nu este desființată, ci este

unificată și copleșită de energiile divine necreate. Spiritualitatea filocalică atribuie o valoare ultimă infinită tuturor elementelor care alcătuiesc natura ontologică a ființei umane, fără să dezvolte un dualism sau o dialectică conflictuală între acestea, ceea ce înseamnă că dimensiunea materială a constituției sale antropologice nu va fi anulată în momentul extazului mistic, ci, mai degrabă, va fi total transfigurată și formată pentru aprofundarea deplină și nemijlocită a iubirii dumnezeiești.

O altă dimensiune a extazului mistic, aflată într-o relație de mare intimitate cu experiența înfierii duhovnicești și cu înălțarea naturii umane integrale în comuniunea de viață și iubire a Sfintei Treimi, este reprezentată de **vederea luminii dumnezeiești**, care iradiază din trupul înălțat și deplin pnevmatizat al Domnului Hristos și care poate fi asociată, din punct de vedere mistagogic, cu momentul liturgic-eclesial al exprimării bucuriei și mulțumirii împărtășirii cu Trupul și Sângele Domnului Hristos, prin rostirea cuvintelor: „Am văzut Lumina cea adevărată, am primit Duhul cel ceresc; am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Sfintei Treimi închinându-ne, că Aceasta ne-a mântuit pe noi”. Astfel, în dezvoltarea acestei etape a Liturghiei minții am evidențiat faptul că experiența vederii luminii dumnezeiești este o actualizare mistică a ultimului act din opera de mântuire a lumii, reprezentat de momentul trimiterii Duhului Sfânt de către Fiul lui Dumnezeu peste Sfinții Apostoli, întemeind Biserica creștină ca trup tainic al Său. Această realitate mistică ne va oferi noi perspective de valorizare a învățăturilor dogmatice, care reprezintă conținutul structural-formativ al dezvoltării vieții mistice în ansamblul său. În acest context, am aprofundat diferite elemente care se referă la caracterul personal al luminii dumnezeiești, la importanța feței și a ochilor în revelarea acestei luminii, care nu anulează, ci evidențiază identitatea și unicitatea fiecărei persoane, la dimensiunea anticipativ-eschatologică a experienței vederii luminii dumnezeiești, etc.

În ultima etapă a Liturghiei minții am prezentat **valențele cosmic-eschatologice** ale acestui ritual isihast, prin care se are în vedere prelungirea lucrării transfiguratoare a lui Hristos din și prin omul îndumnezeit asupra întregii creații. Continuând aceeași logică liturgic-mistagogică, pe care am folosit-o pe parcursul întregii lucrări, putem spune că acest moment al Liturghiei mistice interioare trebuie corelat cu momentul concedierii credincioșilor și cu rostirea Rugăciunii Amvonului, din partea de final a Liturghiei eclesiale, prin care atenția credincioșilor este îndreptată către întreaga lume și către întreaga creație, ceea ce înseamnă că în această ultimă etapă a Liturghiei minții nu se are în vedere o încheiere a dinamicii mistic-liturgice interioare, ci o continuare a acesteia, prin integrarea întregii creații în procesul îndumnezeirii finale. Această lucrare a ascetului înseamnă că săvârșirea Liturghiei mistice interioare nu determină numai o

transfigurare ontologică a minții omului, ci și o redefinire a modului său de a fi, de a-și desfășura existența, în sensul descoperirii și asumării unei tainice și continue lucrări mistic-sacerdotale de sfințire a întregii creații.

Al patrulea capitol al acestei lucrări (*Liturghia minții în contextul noilor provocări din societatea contemporană*), are rolul de a aduce în actualitate tema Liturghiei minții prin evidențierea modului în care această practică isihastă poate răspunde la toate aspectele secularizării și desacralizării vieții duhovnicești a omului contemporan.

Astfel, în prima parte a acestui capitol (*„Digitalizarea” omului și a societății contemporane*), am evidențiat principalele caracteristici ale societății contemporane, din perspectiva intensei sale dezvoltări tehnologice și digitale, împreună cu urmările acestor progrese, care afectează capacitatea omului de a-și focaliza toate puterile sale sufletești în direcția asumării tradiției isihaste a Liturghiei mistice interioare. În acest sens, am arătat că mintea omului contemporan este profund afectată de interacțiunea tot mai intensă cu mediile digitale, fapt care se răsfrânge asupra sănătății sale psiho-emoționale, în general, și asupra conținutului și modului desfășurării vieții sale duhovnicești, în special. Mediile digitale, prin faptul că afectează însăși biologia creierului și structura funcțională a minții umane, își proiectează efectele negative și asupra bunei desfășurări a vieții duhovnicești, omul actual reușind tot mai greu să împlinească actul unificării puterilor sale sufletești pentru aprofundarea comuniunii depline cu Dumnezeu.

Punctul nevralgic al acestei influențe negative a tehnologiei digitale este reprezentat de lezarea principalelor funcții psihice ale omului (rațiunea, afectivitatea, voința), care, în limbajul spiritualității filocalice, corespund celor trei puteri sufletești (rațiunea, iuțimea, pofta), acestea nemaidesfășurându-și activitatea la nivelul maxim al capacității lor funcționale. Acest fapt înseamnă că pentru omul care se lasă sedus de tentațiile irezistibile ale mediilor digitale și dezvoltă o relație pătimasă cu acestea, fără să își asume un efort ascetic și mistic de transfigurare continuă și integrală a propriei sale ființe, este puternic afectat însăși conținutul și dinamica vieții sale sufletești. Afectându-ne mintea (*nous-ul*), ca locul central al antropologiei umane, în care se produce întâlnirea cu Dumnezeu, tehnologiile digitale perturbă coerența desfășurării Liturghiei mistice interioare, prin slăbirea capacității de concentrare și de focalizare a atenției, prin diminuarea capacității afectiv-comunională și prin paralizia capacității volitive, omul contemporan nemaivând puterile sufletești întărite și pregătite pentru a se angaja deplin în dinamica ascetică și mistică a unirii sale cu Dumnezeu.

În a doua parte a acestui capitol („*Psihologizarea*” *vieții duhovnicești a omului contemporan*), am arătat care este perspectiva spiritualității isihaste cu privire la rolul dezvoltării psihologiei moderne în contextul societății actuale, secularizate și hipertehnologizate, apariția a numeroase tehnici de psihoterapie și optimizare a vieții psiho-emoționale fiind, de fapt, rezultatul neasumării integrale a practicii Liturghiei mistice interioare. În acest sens, pornind de la evidențierea structurii ontologice și a lucrării sufletului în antropologia filocalică și în cea psihologică, am aprofundat relația existentă între psihologia modernă și practica isihastă a Liturghiei minții prin prisma eficienței lor transfiguratoare, demonstrând că există diferențe ireconciliabile între practica isihastă a Liturghiei minții și practicile psihoterapeutice de optimizare a vieții psihice, atât prin metodologia de organizare și funcționare proprie, cât și prin scopul urmărit de fiecare practică în parte.

Dezvoltând această ordine a ideilor, am abordat și un alt aspect semnificativ al raportului care există între spiritualitatea filocalică și psihologia modernă, reprezentat de tentația periculoasă a asimilării și aplicării fără discernământ a diferitelor teorii și concepte psihologice în viața duhovnicească a Bisericii noastre. În felul acesta, se produce un fenomen perfid de „psihologizare” a vieții duhovnicești, care constă atât în prezentarea dinamicii unirii sufletului cu Dumnezeu, prin mijlocirea unui discurs inspirat din lexicul psihologiei moderne, cât și prin înlocuirea efectivă a tradiției isihaste de vindecare a patimilor cu practicile terapeutice ale psihologiei moderne.

Așadar, dacă psihologia modernă reduce complexitatea și dinamica mistic-funcțională a vieții duhovnicești la nivelul limitat al unei optimizări psiho-emoționale, practica isihastă a Liturghiei minții oferă o perspectivă transfiguratoare haric-integrativă, în care sunt potențate și antrenate la maximum toate puterile sufletești și trupești ale omului angajat pe acest drum al desăvârșirii. Astfel, soluția reală și concretă pe care o propune spiritualitatea filocalică la tendința contemporană de „psihologizare” a vieții duhovnicești este reprezentată de conștientizarea și asumarea unui efort ascetic de prefacere mistică a minții prin participarea liturgic-mistagogică a creștinului la toate etapele vieții și lucrării mântuitoare a Domnului Hristos.

La finalul acestui capitol („*Transumanizarea*” *omului și a societății viitoare: noua împărăție transumanistă*), am adus în atenție modul în care se reflectă aspirația ontologică a omului de a se îndumnezei în ideologia transumanistă, care urmărește o transformare radicală a naturii umane prin metode și tehnici biotehnologice, în scopul prelungirii nesfârșite a vieții omului și a realizării unei împărății pseudo-eshatologice, fapt care nu e decât un surogat al vieții de iubire și comuniune din Împărăția lui Dumnezeu. Astfel, pentru susținătorii

transumanismului, constituția naturii actuale a omului este una nedeplină și nedemnă de înalta aspirație a obținerii nemuririi, realitate care impune desfășurarea unui efort intens și extrem de complex al redefinirii sale concrete prin intervenția cumulată a celor mai sofisticate tehnologii moderne. O astfel de viziune desconsideră aprioric posibilitatea unei transformări a naturii umane prin resursele spirituale, ascetice și mistice, oferite de spiritualitatea ortodoxă, ceea ce înseamnă că omul nu mai deține premisele antropologice necesare pentru desfășurarea practicii isihaste a Liturghiei minții.

În felul acesta, pornind de la analiza celor mai importante aspecte ale ideologiei transumaniste, am evidențiat caracterul autentic și mereu actual al Liturghiei minții, conform căreia transfigurarea ontologică a omului nu e produsul unei manipulări biotehnologice a naturii umane, ci e urmarea firească a unui proces ascetico-mistic restaurator, prin care ne împărtășim de umanitatea îndumnezeită a lui Hristos și devenim oameni sfinți și plini de har.

Concluzii finale

Abordarea complexă a conținutului și modului săvârșirii Liturghiei minții, pe care am realizat-o în prezenta lucrare doctorală, impune încheierea acestui demers prin evidențierea unor concluzii finale, absolut necesare atât pentru afirmarea modestei contribuții personale a autorului în aprofundarea acestui subiect, cât și pentru definirea noilor direcții de cercetare care merită a fi dezvoltate în viitor.

În acest sens, doresc să evidențiez încă o dată faptul că această cercetare are meritul **de a ne familiariza cu una dintre temele fundamentale ale misticii ortodoxe și de a ne introduce în universul atât de complex al conținutului și modului săvârșirii practicii isihaste a Liturghiei minții**, care trebuie redescoperită și readusă atât în atenția teologilor Bisericii noastre, cât și a creștinilor doritori să înțeleagă coerența profundă a vieții duhovnicești și mecanismele adânci care stau la baza desfășurării ei. Un astfel de demers devine cu atât mai necesar cu cât se poate constata o slăbire a calității și intensității trăirii unei vieții duhovnicești autentice în societatea contemporană, deoarece nici creștinii înșiși nu mai înțeleg importanța și rolul esențial al rugăciunii personale și comunitare în procesul liturgic-mistagogic de formare și transfigurare a minții și a întregii naturi umane.

Un alt aspect particular al acestei expuneri concluzive este reprezentat de faptul că în prezenta lucrare **am reconstituit structura și coerența desfășurării practicii isihaste a Liturghiei minții**, aducând în actualitate o temă care transcende timpul și spațiul și care se adresează nevoilor ontologice fundamentale ale omului dintotdeauna. Deși scrierile filocalice nu ne oferă o sistematizare concretă a structurii și modului săvârșirii Liturghiei minții, acestea ne pun însă la dispoziție descrieri amănunțite ale tuturor elementelor sale componente și ne invită să le înțelegem în dinamica lor ordonatoare și transfiguratoare prin asumarea mistic-subiectivă a acestei practici isihaste. De aceea, doresc să subliniez faptul că prezenta lucrare doctorală nu ne poate oferi o înțelegere deplină și definitivă a practicii Liturghiei minții – care, în esența sa, este suprarățională și transconceptuală –, ci ne oferă doar premisele necesare acestei aprofundări, invitându-ne să ne asumăm personal tot acest proces mistic-transfigurator al unirii depline cu Dumnezeu.

Continuând aceeași ordine a ideilor, consider că prin elaborarea acestei lucrări **am demonstrat faptul că practica isihastă a Liturghiei minții este argumentată din punct de vedere antropologic** și posibil de împlinit pentru oricine dorește să își actualizeze dimensiunea liturgic-sacerdotală a naturii sale umane. O astfel de abordare are menirea de a evidenția faptul

că practica isihastă a Liturghiei minții este întipărită de Creator în constituția noastră ontologică încă de la creație ca o mișcare liturgică a întregii ființe umane spre țelul unirii depline cu Dumnezeu, ceea ce înseamnă că fiecare om deține în propria sa alcătuire sufletească și trupească toate elementele antropologice necesare săvârșirii acestui ritual mistic interior. Mai mult decât atât, așa cum am arătat pe parcursul întregii lucrări, Liturghia minții operează ea însăși o prefacere ontologică a naturii umane, dezvoltând la maximum dimensiunea sa liturgic-sacerdotală și capacitățile comunionale și gnoseologice aferente, prin care suntem introduși încă din timpul vieții acesteia pământești în conținutul vieții eshatologice, oferindu-ne posibilitatea gustării depline a dragostei dumnezeiești.

Un alt aspect foarte important pe care îl relevă această cercetare doctorală se referă la faptul că practica isihastă a Liturghiei minții **oferă și exprimă o coerență deosebită întregului efort de unire a omului cu Dumnezeu**, arătându-ne că fiecare etapă a vieții mistice nu trebuie asumată unilateral, ci într-o concordanță unitar-integrativă cu toate celelalte etape componente, deoarece numai o astfel de perspectivă poate oferi împlinirea procesului haric-transfigurator al îndumnezeirii omului. Pentru aprofundarea acestui aspect **am analizat dinamica desfășurării procesului unirii mistice cu Dumnezeu într-un mod mai inedit, prin evidențierea dimensiunii sale liturgic-mistagogice**, arătând că fiecare etapă a vieții duhovnicești corespunde unui anumit moment ritualic din cadrul Liturghiei eclesiale, ambele perspective exprimând, de fapt, participarea mistic-personală și liturgic-eclesială a creștinului la cele mai importante evenimente din viața și lucrarea de mântuire a Domnului Hristos. Astfel, abordarea pe care o propun în această lucrare are meritul de a ne arăta că dinamica vieții mistice exprimă un ritual liturgic-mistagogic complex de structurare și transfigurare a minții ascetului, desfășurat pe parcursul a trei etape principale, care debutează cu momentul curățirii și unificării gândurilor prin împlinirea poruncilor și prin dobândirea virtuților (corespunde Proscomidiei), se continuă cu procesul iluminării și logosificării minții prin asimilarea rațiunilor dumnezeiești din creație și din cuvintele Sfintei Scripturi (corespunde Liturghiei catehumenilor sau a Cuvântului) și ajunge la desăvârșire prin prefacerea ontologică a naturii umane integrale în timpul experienței extazului mistic (corespunde Liturghiei credincioșilor), fiecare etapă având mai multe subdiviziuni care reflectă momentele cele mai importante din viața și activitatea mântuitoare a Domnului Hristos.

În acest context, trebuie amintit faptul că Părinții filocalici ne oferă numeroase referințe punctuale care exprimă dinamica liturgic-mistagogică a vieții duhovnicești în ansamblul său, însă nu ne oferă o definiție concretă și explicită cu privire la conținutul și densitatea mistagogică a fiecărei etape a desăvârșirii. De aceea, în cadrul acestei lucrări am analizat toate aceste texte

filocalice, extrăgând cele mai semnificative elemente care au fost necesare pentru definirea coerenței mistagogice a parcursului omului spre unirea sa deplină cu Dumnezeu. Deși o astfel de abordare nu reprezintă o noutate absolută pentru teologia ortodoxă, consider că unul din meritele acestei cercetări constă în faptul că **reușește să reconstituie conținutul mistagogic propriu-zis al fiecărei etape a desăvârșirii**, prin punerea acestora în legătură cu momentele esențiale ale Liturghiei eclesiale, fiecare actualizând în mod propriu o anumită dimensiune din lucrarea de mântuire a Domnului Hristos. Rezultatul acestui efort constă în **oferirea unei perspective originale de abordare a procesului îndumnezeirii** prin care se demonstrează faptul că viața duhovnicească a creștinului trebuie să fie o retrăire a vieții Domnului Hristos atât în mod mistic-personal (Liturghia minții), cât și în mod liturgic-comunitar (Liturghia eclesială).

În continuitate cu ideile expuse mai sus, putem aduce în atenție o altă dimensiune importantă a conținutului acestei cercetări doctorale, care are în vedere **o revalorizare a Liturghiei eclesiale**, prin prisma legăturii sale mistagogice profunde cu Liturghia minții, ceea ce înseamnă că, de fapt, cele două Liturghii se afirmă și se legitimează una pe alta. În felul acesta, nu putem vorbi de un raport de subordonare între Liturghia minții și cea eclesială, ci de două ritualuri care trebuie așezate într-o relație intimă de reciprocă determinare, de așa manieră încât Liturghia eclesială o structurează și îi oferă propria sa coerență ritualic-mistagogică Liturghiei interioare, iar aceasta din urmă îi oferă ritualului liturgic eclesial un conținut mistic esențial și necesar pentru deplina sa rodire duhovnicească în viața creștinului.

Totodată, așa cum am arătat pe parcursul acestei lucrări, putem spune că atât Liturghia interioară, cât și cea eclesială, trimit în etapa finală a desfășurării ritualului lor spre împlinirea unei transfigurări desăvârșite a întregii creații, prin participarea mistic-anticipativă a omului îndumnezeit la Liturghia cosmic-eschatologică, săvârșită de Arhiereul cel veșnic, adică de Însuși Mântuitorul Hristos. Devine evident, astfel, că omul are o vocație liturgic-sacerdotală adânc înscrisă în propria sa ontologie, fiind chemat la unirea cu Domnul Hristos prin slujirea unei veșnice Liturghii, înțeleasă în tripla sa dimensiune: mistic-personală, eclesial-comunitară și cosmic-universală. O astfel de abordare ne îndreptățește să afirmăm un alt adevăr concludiv, conform căruia **Liturghia minții e tiparul structural-funcțional al vieții duhovnicești** atât în ordinea existenței pământești, cât și în a celei cerești. Exersând acest ritual cultic interior și participând cât mai des cu putință la cel liturgic-eclesial, omul deprinde un mod liturgic-doxologic de a fi și este introdus într-o altă ordine existențială, a iubirii și bucuriei din împărăția eschatologică a lui Dumnezeu, în care este chemat să înainteze la nesfârșit.

Ajungând la finalul definirii celor mai importante concluzii ale acestei cercetări doctorale, realizez faptul că tema extrem de complexă a Liturghiei minții nu a fost nicidecum epuizată, ci aceasta poate fi aprofundată în continuare atât prin descoperirea altor valențe liturgic-mistagogice ale etapelor sale componente, cât și prin evidențierea unor noi perspective de abordare, ambele variante având posibilitatea de a oferi subiecte consistente și de actualitate pentru alte cercetări în domeniul spiritualității ortodoxe. Astfel, consider că fiecare etapă a Liturghiei minții poate fi dezvoltată mult mai mult decât s-a realizat în cadrul acestei lucrări prin evidențierea altor semnificații ale actelor mistice implicate în procesul îndumnezeirii omului, pe care eu nu le-am sesizat sau nu le-am acordat atenția pe care o meritau. De aceea, consider că această lucrare, deși nu ne oferă o prezentare eshaustivă a acestui subiect atât de complex și indefinibil în esența lui ultimă, ne pune la dispoziție o prezentare generală a structurii și coerenței Liturghiei minții, analizând etapele sale principale până la un anumit punct care îi este comun puterii intuitive a minții umane și invitând, totodată, pe toți creștinii să își asume mistic-participativ acest proces transfigurator în plenitudinea sa haric-îndumnezeitoare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, și cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.
2. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție Jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului sprijinit pe numeroase alte osteneți, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

II. Dicționare

3. BUCHIU, Pr. Prof. Dr. Ștefan; TULCAN, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, volum publicat cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București, 2019.
4. *Eerdmans Dictionary of the Bible*, David Noel Freedman (Editor in Chief), Allen C. Myers (Associate Editor), Astrid B. Beck (Managing Editor), Published by William B. Eerdmans Publishing Co., Michigan/Cambridge, U.K., 2000.
5. SILLAMY, Norbert, *Dicționar de Psihologie*, traducere, avânprefață și completări privind psihologia românească de dr. Leonard Gavrilu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
6. VILLER, M.; CAVALLERA, F.; GUIBERT, J.; RAYEZ, A., *Dictionnaire de Spiritualité: Ascétique et Mystique, Doctrine et Histoire*, tome XIV, Beauchesne, Paris, 1990.
7. *The Westminster Dictionary of the Bible*, by John D. Davis, revised and rewritten by Henry Snyder Gehman, Philadelphia, The Westminster Press, 1944.

III. Lucrări filocalice și patristice

8. SFÂNTUL ANTONIE CEL MARE, „Învățăături despre viața morală a oamenilor și despre buna purtare, în 170 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
9. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, „Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie”, în *PSB*, vol. 16, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
10. CALIST I AL CONSTANTINOPOLULUI, „100 de capitole despre curăția inimii, cum câte puțin se curățește și se ridică spre vederea contemplativă”, în *Despre Lumina taborică, rugăciunea lui Iisus și curăția inimii: scrieri filocalice uitate*, studii și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Deisis, Sibiu, 2013.
11. CALIST CATAFYGIOTUL, „Cele ce s-au păstrat din capetele preaînalte și de dreaptă judecată (silogistice) despre unirea dumnezeiască și viața contemplative”, în *Filocalia*, vol. 8, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
12. CUVIOȘII CALIST ȘI IGNATIE XANTHOPOULOS, „Despre rugăciune și efectele ei”, în Cuvioșii Teolipt al Filadelfiei și Nicodim Aghioritul, *Paraclisul și Acatistul Sfântului Nume al lui Iisus: cu câteva texte filocalice*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a II-a, Editura Deisis, Sibiu, 2013.
13. CALIST PATRIARHUL, „Capete care au lipsit”, în *Filocalia*, vol. 8, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
14. SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, „Închinarea și slujirea în Duh și adevăr”, în *PSB*, vol. 38, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii

- Ortodoxe Române, traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
15. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba greacă și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
  16. SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII, „Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre dreapta socoteală duhovnicească, împărțit în 100 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
  17. SFÂNTUL EFREM SIRIANUL, *Imnele Păresimilor, Azimelor, Răstignirii și Învierii*, ediția a II-a, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010.
  18. SFÂNTUL EFREM SIRIANUL, *Imnele Raiului*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010.
  19. EVAGRIE PONTICUL, „Cuvânt despre rugăciune, împărțit în 153 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
  20. AVVA EVAGRIE PONTICUL, *Monahul sau Făptuitorul (Praktikos) – o sută de capitole despre viața duhovnicească*, introducere și comentarii de schimarhimandritul Gabriel Bunge; traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2016.
  21. FILOTEI SINAITUL, „Capete despre trezvie”, în *Filocalia*, vol. 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010.
  22. SFÂNTUL GERMANOS AL CONSTANTINOPOLULUI, „Relatare și viziune mistică despre biserică [și Liturghie] – varianta inițială. Explicare a bisericii și dumnezeieștii Liturghii”, în Diac. Ioan I. Ică jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine: studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
  23. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, „Despre viața lui Moise sau despre desăvârșire prin virtute”, în *PSB*, vol. 29, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Iustin,

- Patriarhul Bisericii Ortodoxe, traducere de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae și Pr. Ioan Buga, note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, indice de Pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
24. SFÂNTUL GRIGORIE AL NYSSEI, *Despre Rugăciunea Domnească*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba greacă veche și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2009.
25. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Cuvânt pentru cei ce se liniștesc cu evlavie. Al doilea dintre cele din urmă. Despre rugăciune”, în *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
26. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Capitole despre rugăciune și curăția inimii”, în Sfântul Grigorie Palama, *Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005.
27. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Cuvânt despre economia în trup a Domnului nostru Iisus Hristos și despre harurile dăruite prin ea celor ce cred cu adevărat în El, și că deși Îl putea elibera în multe feluri pe om din tirania diavolului, Dumnezeu S-a folosit pe drept cuvânt mai bine de această economie”, în Sfântul Grigorie Palama, *Fecioara Maria și Petru Athonitul – prototipuri ale vieții isihaste și alte scrieri duhovnicești. Scrieri II*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005
28. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, *Omilii II*, traducere din limba greacă veche de Pr. Roger Coresciuc, ediție îngrijită de Pr. Dragoș Bahrim, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2020.
29. SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA, „Cuvântul despre intrarea în Sfânta Sfințelor și despre viața deiformă aici a Atotpreacuratei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarea și Pururea Fecioara Maria”, în vol. *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV*, studiu introductiv și traducere de diac. dr. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005.
30. SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL, „Capete foarte folosite în acrostih, al căror acrostih este acesta: Cuvinte felurite despre porunci, dogme, amenințări și făgăduințe, ba și despre

- gânduri, patimi și virtuți; apoi despre liniștire și rugăciune”, în *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
31. CUVIOSUL GRIGORIE SINAITUL, „Cuvânt la sfânta Schimbare la Față/Chip a Domnului nostru Iisus Hristos”, în *Despre Lumina taborică, rugăciunea lui Iisus și curăția inimii: scrieri filocalice uitate*, ediția a II-a revăzută și adăugită, studii și traduceri de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2013.
32. CUVIOSUL GRIGORIE SINAITUL, „Despre ierarhii, monahism și Liturghie”, în Diac. Ioan I. Ică jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine: studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
33. SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL, „Învățătură cu de-amănuntul despre liniștire și rugăciune, despre semnele harului și ale amăgirii; apoi despre deosebirea dintre căldură și lucrare; și că fără povățuitor ușor vine amăgirea”, în *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
34. ILIE ECDICUL, „Capete despre cunoștință”, în *Filocalia*, vol. 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010.
35. SFÂNTUL IOAN CASIAN, „Despre cele opt gânduri ale răutății”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
36. IOAN CARPATIUL, „Una sută capete de mângâiere, către monahii din India care i-au scris lui”, în *Filocalia*, vol. 4, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010.
37. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, „Epistolă către monahi”, în *Rugăciunea lui Iisus în Bizanț – manifeste „hrisostomiene” și comentarii*, traducere și studiu de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2021.

38. FERICITUL IOAN PRESBITERUL DIN DAMASC, „Cuvânt la Schimbarea la Față/Chip a Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos”, în *Despre Lumina taborică, rugăciunea lui Iisus și curăția inimii: scrieri filocalice uitate*, ediția a II-a revăzută și adăugită, studii și traduceri de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2013.
39. SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, „Scara dumnezeiescului urcuș”, în *Filocalia*, vol. 9, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
40. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, *Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată*, partea a II-a, recent descoperită, ediția a II-a, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2007.
41. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, „Cuvinte despre nevoiță”, în *Filocalia*, vol. 10, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.
42. SFÂNTUL ISAAC SIRUL, „Epistole”, în *Filocalia*, vol. 10, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2015.
43. CUVIOSUL ISAIA PUSTNICUL, „Despre păzirea minții, în 27 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
44. CUVIOSUL ISAIA PUSTNICUL, „Douăzeci și nouă de cuvinte”, în *Filocalia*, vol. 12, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2017.
45. ISIHIE SINAITUL, „Scurt cuvânt de folos sufletului și mântuitor despre trezvie și virtute”, în *Filocalia*, vol. 4, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2010.

46. SFÂNTUL MARCU ASCETUL, „Despre cei ce-și închipuie că se îndreptătesc din fapte, în 226 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
47. SFÂNTUL MARCU ASCETUL, „Despre legea duhovnicească, în 200 de capete”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
48. SFÂNTUL MARCU ASCETUL, „Răspuns acelor care se îndoiesc de Dumnezeuiescul Botez”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
49. MARCU EUGENICUL, „Despre vorbele din dumnezeiasca rugăciune «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă!»”, în *Rugăciunea lui Iisus în Bizanț: manifeste „hrisostomiene” și comentarii*, traducere și studiu de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2021.
50. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba greacă veche, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
51. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Întâia sută a capetelor despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
52. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „A doua sută a capetelor despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.

53. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „A treia sută a capetelor despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
54. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „A patra sută a capetelor despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
55. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Cele două sute de capete despre cunoștința lui Dumnezeu și iconomia întrupării Fiului lui Dumnezeu”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
56. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Cuvânt ascetic”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
57. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia – cosmosul și sufletul, chipuri ale bisericii*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, introducere, traducere, note și două studii de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
58. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie”, în *Filocalia*, vol. 3, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2009.
59. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, „Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru”, în *Filocalia*, vol. 2, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul

- Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
60. NICHIFOR DIN SINGURĂTATE, „Cuvânt plin de mult folos despre rugăciune, trezvie și paza inimii a lui Nichifor din Singurătate”, în *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
61. SFÂNTUL NICHITA STITHATUL, „Suta întâi a capetelor despre făptuire”, în *Filocalia*, vol. 6, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011
62. CUVIOSUL NICODIM AGHIORITUL, „Despre Numele lui Iisus și locul Acestuia în viața creștinului”, în Cuvioșii Teolipt al Filadelfiei și Nicodim Aghioritul, *Paraclisul și Acatistul Sfântului Nume al lui Iisus: cu câteva texte filocalice*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a II-a, Editura Deisis, Sibiu, 2013.
63. CUVIOSUL NICODIM AGHIORITUL, „Patru capete foarte folositoare despre gânduri”, în Cuvioșii Teolipt al Filadelfiei și Nicodim Aghioritul, *Paraclisul și Acatistul Sfântului Nume al lui Iisus: cu câteva texte filocalice*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a II-a, Editura Deisis, Sibiu, 2013.
64. NICOLAE AL ANDIDEI, „Considerație preliminară rezumativă cu privire la simbolurile și tainele ce se fac în dumnezeiasca Liturghie”, în Diac. Ioan I. Ică jr., *De la Dionisie Areopagitul la Simeon al Tesalonicului – integrala comentariilor liturgice bizantine: studii și texte*, Editura Deisis, Sibiu, 2011.
65. NICOLAE CABASILA, „Cuvânt la preaslăvita Naștere a preaslăvitei Doamnei noastre de Dumnezeu Născătoarea al preaînțeleptului și preaeruditului și preasfântului între toți domn Nicolae Cabasila-Chamaetos”, în vol. *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isihastă a secolului XIV*, studiu introductiv și traducere de diac. dr. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2005.
66. SFÂNTUL NICOLAE CABASILA, *Cuvântările teologice: la Iezechiel – Hristos – Fecioara Maria, Scrieri I*, traducere și studiu introductiv de diac. dr. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010.

67. SFÂNTUL NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba greacă și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2014.
68. NICOLAE CABASILA, *Scrieri. Vol. 2: Explicări la dumnezeiasca Liturghie*, traducere și studiu introductiv de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2014.
69. NIL ASCETUL, „Cuvânt ascetic foarte trebuincios și folositor”, în *Filocalia*, vol. 1, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
70. SFÂNTUL PETRU DAMASCHIN, „Din dumnezeieștile învățături duhovnicești ale Cuviosului Părintelui nostru Petru Damaschin”, în *Filocalia*, vol. 5, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.
71. CUVIOSUL SILUAN ATHONITUL, *Între iadul deznădejzii și iadul smereniei*, ediția a IV-a revizuită, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2001.
72. SFÂNTUL SIMEON AL TESALONICULUI, „Patru capete despre rugăciunea lui Iisus”, în Cuviosii Teolipt al Filadelfiei și Nicodim Aghioritul, *Paraclisul și Acatistul Sfântului Nume al lui Iisus: cu câteva texte filocalice*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a II-a, Editura Deisis, Sibiu, 2013.
73. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, „25 de capete ale cunoștinței și ale cuvântării de Dumnezeu (gnostice și teologice)”, în *Filocalia*, vol. 6, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.
74. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheze. Scrieri II*, ediția a II-a revăzută, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2003.
75. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Discursuri teologice și etice. Scrieri I*, ediția a II-a revăzută, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., și un studiu de ieromonah Alexander Golitzin, Editura Deisis, Sibiu, 2001.

76. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imne, Epistole și Capitole. Scrieri III*, introducere și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2001.
77. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Imnele iubirii dumnezeiești*, traducere din limba greacă veche, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2017.
78. SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, „Una sută capete de Dumnezeu cuvântătoare și făptuitoare (teologice și practice)”, în *Filocalia*, vol. 6, traducere din grecește, introducere și note de Preotul Profesor Dr. Dumitru Stăniloae, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2011.
79. MITROPOLITUL TEOLIPT AL FILADELFIEI, „Cuvânt despre lucrarea cea ascunsă întru Hristos”, în *Filocalia*, vol. 7, traducere din grecește, introducere și note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, tipărit cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.
80. TEOLIPT AL FILADELFIEI, *Despre viața ascunsă în Dumnezeu: cuvinte duhovnicești, imne și scrisori*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a 2-a, revizuită și adăugită, Editura Deisis, Sibiu, 2010.

IV. Lucrări de specialitate

81. *Povestirile unui pelerin în căutarea rugăciunii neîncetate – textul integral al redacției Optina*, ediția a II-a, traducere și studiu introductiv de diac. Ioan I. Ică jr., postfață de Aleksei Pentkovski, Editura Deisis, Sibiu, 2012.
82. ALEXANDRE, Laurent; BESNIER, Jean-Michel, *Pot face roboții dragosate? 12 întrebări despre transumanism*, traducere de Maria-Magdalena Coresciuc, Editura Humanitas, București, 2019.
83. ALFEYEV, Ilarion, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, traducere din limba engleză de Ioana Stoicescu și Maria-Magdalena Rusen, ediție îngrijită de Pr. Eugen Drăgoi, Editura Sophia, București, 2010.
84. ALTER, Adam, *Irezistibil. Dependența de tehnologie și afacerile din spatele ei*, traducere din engleză de Emilia Vasiliu, Editura Publica, București, 2017.

85. BACIU, Adina-Brândușa, *Adicția digitală – boală a societății postmoderne*, Editura Pro Universitaria, București, 2019.
86. BÎRZU, Protos. As. Dr. Vasile, *Împlinind Legea Dragostei în adâncul inimii: spiritualitate isihastă la Sfântul Diadoh al Foticeei*, Editura Ecclesiast/Astra Museum, Sibiu, 2013.
87. BEHR-SIGEL, Elisabeth, *The Place of the Heart. An Introduction to Orthodox Spirituality*, With a contribution „The Power of the Name; the Jesus Prayer in Orthodox Spirituality”, by Bishop Kallistos Ware of Diokleia, Oakwood Publications, Torrance, California, 1992.
88. BERGER, Ieromonah Calinic, *Teognosia – sinteza dogmatică și duhovnicească a părintelui Dumitru Stăniloae*, traducere de Ieromonah Nectarie (Vlad) Dărăban, Editura Deisis, Sibiu, 2014.
89. BOBOC, Pr. Jean, *Transumanismul decriptat: metamorfoza navei lui Tezeu*, prefață de Pierre Magnard, traducere din limba franceză de Manuel Valeriu, ediție îngrijită de Prof. Dr. Sebastian Moldovan, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2020.
90. BOBRINSKOY, Boris, *Compasiunea Tatălui*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Andrei, Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, Mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului, introducere de Maxim Egger, traducere din limba franceză de Nicolae Turcan, Editura Renașterea, 2017.
91. BOBRINSKOY, Pr. Prof. Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
92. BOSTROM, Nick, *Superintelența: căi, pericole, strategii*, traducere de Doru Valentin Căstăian, Editura Litera, București, 2016.
93. BRANIȘTE, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica specială pentru facultățile de teologie*, ediția a V-a, retipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, Editura Lumea Credinței, București, 2008.
94. BRĂNESCU, Vlad, *Sinele meu digital*, Editura Pro Universitaria, București, 2018.
95. BRECK, Pr. Prof. Dr. John, *Sfânta Scriptură în Tradiția Bisericii*, traducere de Ioana Tămăian, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2003.

96. BREUNING, Loretta Graziano, *Creierul fericit: obiceiuri pentru a crește nivelul de serotonină, dopamină, oxitocină și endorfină*, traducere din limba engleză de Oana Pascu, Editura Curtea Veche, București, 2022.
97. BUJU, Smaranda, *Isihasm și controversă: aspecte filosofice și psihologice*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2014.
98. BUNGE, Ieromonah Gabriel, *Evagrie Ponticul. O introducere*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997.
99. BUNGE, Schimarhimandrit Gabriel, *Mânia și terapia ei după avva Evagrie Ponticul sau Vinul dracilor și pâinea îngerilor*, ediția a III-a, cuvânt-înainte și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2016.
100. BUNGE, Schimarhimandrit Gabriel, *Părintele duhovnicesc și gnoza creștină după avva Evagrie Ponticul*, ediția a II-a, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2012.
101. BUNGE, Schimarhimandrit Gabriel, *Rugăciunea în Duh și Adevăr – filozofia și teologia capitoalelor* Despre rugăciune ale avvei Evagrie Ponticul și spiritualitatea Părinților pustiei, traducere de Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2015.
102. CARR, Nicholas, *Superficialii: efectele internetului asupra creierului uman*, traducere din engleză de Dan Crăciun, Editura Publica, București, 2012.
103. CĂCIULĂ, Dr. Olimp N., *Euharistia ca jertfă*, traducere și prefață de Pr. Prof. Ioan Ică sr., Editura Deisis, Sibiu, 2016.
104. CHIALÀ, Sabino, *Isaac Sirianul – asceză singuratică și milă fără sfârșit*, traducere de Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2012.
105. CHIRILĂ, Prof. Univ. Dr. Pavel; Munteanu, Ieromonah Teofan, *Psihologia în textele Sfintei Scripturi*, cu un cuvânt înainte de Mitropolitul Hierotheos Vlachos, Editura Christiana, București, 2012.
106. CHURCH, Dr. Dawson, *Creierul în extaz: neuroștiința remodelării creierului pentru reziliență, creativitate și bucurie*, traducere din limba engleză de Daniela Andronache, Editura For You, București, 2021.
107. COLEMAN, John; HAYMAN, Suzie, *Părinții și tehnologia digitală: cum să creștem generația conectată*, traducere din limba engleză și note de Iulia Bodnari, Editura Herald, București, 2017.
108. COSMOVICI, Andrei, *Psihologie generală*, Editura Polirom, Iași, 1996.

109. COSTA DE BEAUREGARD, Părintele Marc-Antoine, *Rugați-vă neîncetat*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba franceză de Rodica Buga și Pr. Prof. Nicolae Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
110. CRAINIC, Nichifor, *Cursurile de mistică: Teologie mistică, Mistică germană*, studiu introductiv și editat de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2010.
111. CULIANU, Ioan Petru, *Eros și magie în Renaștere. 1484*, ediția a treia, traducere din franceză de Dan Petrescu, prefață de Micea Eliade, postfață de Sorin Antohi, traducerea textelor din limba latină de Ana Cojan și Ion Acsan, Editura Polirom, 2003.
112. DANÉLOU, Jean, *Platonisme et Théologie Mystique. Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, Aubier, Paris, 1953.
113. DAVID, Daniel, *Tratat de psihoterapii cognitive și comportamentale*, Editura Polirom, Iași, 2006.
114. DINESCU, Lucia Simona, *Corpul în imaginarul virtual*, Editura Polirom, Iași, 2007.
115. DOIDGE, Dr. Norman, *Creierul vindecător: miracolul neuroplasticității*, traducere din limba engleză de Liviu Mateescu, ediția a 2-a, Editura Paralela 45, Pitești, 2020.
116. DOLAN, Paul, *Rețeta fericirii*, traducere de Cora Radulian, Editura Litera, București, 2020.
117. ARHIMANDRITUL EMILIANOS SIMONOPETRITUL, *Viața în Duh – cateheze și cuvântări*, ediția a II-a, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2011.
118. GAVRILUȚĂ, Nicu, *Noile religii seculare: corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul*, Editura Polirom, Iași, 2008.
119. GAVRILYUK, Paul L., COAKLEY, Sarah (eds.), *The Spiritual Senses: Perceiving God in Western Christianity*, Cambridge, 2012.
120. GAZZALEY, Adam; ROSEN, Larry D., *Mintea distrată. Creiere vechi într-o lume puternic tehnologizată*, traducere din engleză de Ruxandra Vișan, Editura Trei, București, 2019.
121. GHEORGHE, Virgiliu, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Editura Evanghelistos, București, 2005.
122. GLOD, Jodi, *Părinte în era digitală. Învață-ți copilul cum să folosească adecvat rețelele sociale și aparatele digitale*, traducere din engleză de Anca Sevcenco, cuvânt înainte de Tory Burch, Editura Trei, București, 2016.

123. GOLITZIN, Ieromonah Alexander, *Mistagogia, experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie. Studii de teologie mistică*, traducere și prezentare de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu.
124. GOLU, Mihai, *Fundamentele psihologiei*, ediția a V-a, Editura Fundației România de Măine, București, 2007.
125. HANS URS VON BALTHASAR, *Liturghia cosmică: lumea în gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere din limba germană de Pr. Alexandru I. Roșu, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, 2018.
126. HANS URS VON BALTHASAR, *The Glory of the Lord: A Theological Aesthetics*, volume I, translated by Erasmo Leiva-Merikakis, edited by John Riches, T&T Clark, Edingurgh, 1982.
127. HAUSHERR SJ, Pr. Irénée, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, ediția a II-a, prefață de Kallistos al Diokleii, postfață de Pr. Tomáš Špidlík sj, traducere de Mihai Vladimirescu, Editura Deisis, Sibiu, 2012
128. HAUSHERR, Irénée, *The Name of Jesus*, Cistercian Publications, Kalamazoo, Michigan, 1978.
129. IORDACHE, Pr. Dr. Mihai, *Postul informational: omul între liniștea filocalică și explozia tehnologiei digitale*, Editura Universitară, București, 2020.
130. IONAȘCU, Protos. Dr. Iuvenalie, *Sfânta Liturghie, reprezentare iconică a Împărăției lui Dumnezeu: lectură spirituală a tensiunii dintre iconomia mântuirii în Hristos și împlinirea sa în Împărăția eshatologică*, colecția „Comorile Pustiei”, alcătuită la inițiativa unor monahi români de la Sfântul Munte Athos, tipărită cu binecuvântarea Î.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, Editura Anastasia, București, 2001.
131. JOHNSON, Paul, *O istorie a lumii moderne: 1920-2000*, traducere din engleză de Luana Schidu, ediția a doua, revizuită, Editura Humanitas, București, 2005.
132. KATZER, Catarina, *Cyberpsihologia. Viața în rețea: Cum ne schimbă internetul?* Traducere din limba germană de Cora Radulian, Editura ALL, București, 2018.
133. KILBEY, Dr. Elizabeth, *Creșterea copilului în era digitală. Ghid de parenting responsabil*, traducere de Andra-Cristina Nichifor, Editura Niculescu, București, 2019
134. KRIVOCHINE, Arhiepiscopul Basile, *În lumina lui Hristos. Sfântul Simeon Noul Teolog (949-1022). Viața – spiritualitatea – Învățătura*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române; traducere din

- limba franceză de Pr. Conf. Dr. Vasile Leb și Ierom. Gheorghe Iordan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.
135. KUTSCHER, Dr. Martin L., *Copiii erei digitale: cum să limităm timpul petrecut în fața ecranului și de ce este important acest lucru*, traducere de Cătălin-Mihai Ștefan, Editura Univers, București, 2018.
136. LARCHET, Jean-Claude, *Semnificația trupului în Ortodoxie*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere de Monahia Antonia, Editura Basilica, București, 2010.
137. LARCHET, Jean Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere de Marinela Bojin, tipărită cu binecuvântarea Prea Sfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Sophia, București, 2006.
138. LEMENI, Adrian, *Tehnicizarea inumană a vieții*, Editura Basilica, București, 2022.
139. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, prefață de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, studiu introductiv și traducere din franceză de Pr. Vasile Răducă, Editura Humanitas, București, 2010.
140. LOUTH, Andrew, *Originile tradiției mistice. De la Platon la Dionisie Areopagitul*, traducere de Elisabeta Voichița Sitea, cuvânt înainte de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2002.
141. LYNCH, Michael Patrick, *Internetul nostru. Știm mai mult, înțelegem mai puțin*, traducere de Silvia Palade, Editura Niculescu, București, 2017.
142. MAKARIOS, Ieromonah Simonopetrul, *Triodul explicat: mistagogia timpului liturgic*, ediția a III-a, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2008.
143. MALONEY, George A., *The Mystic of Fire and Light: St. Symeon the New Theologian*, Denville, NJ, 1975.
144. MANTZARIDIS, Giorgios I., *Tradiție și înnoire*, traducere din neogreacă de diac. lect. univ. dr. Florin Tomoioagă, Îngrijitor de ediție protos. dr. Nathanael Neacșu, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2017.
145. MARIAN, Mihai, „Fundamentele Psihoterapiei”, în Marian Mihai (coord.), Filimon Letiția, Szabo Zsuzsanna, Trip Simona, *Psihoterapii: teorii, metode, intervenție*, ediția a 3-a, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2011.
146. MCCRATY, Ph. D. Rollin, *Science of the heart. Exploring the Role of the Heart in Human Performance*, vol. 2, Published by HeartMath Institute, Boulder Creek, 2015.

147. MCGUCKIN, Pr. John A., „Rugăciunea inimii în tradiția patristică și bizantină timpurie”, în *Semnele împărăției. Antologie de studii biblice și patristice*, vol. I, cuvânt introductiv de Pr. Prof. Dr. V. Muntean, traducere de Marian Rădulescu, ediție îngrijită de Constantin Jinga, Editura Marineasa, Timișoara.
148. MEYENDORFF, John, *Sfântul Grigorie Palamas și mistica ortodoxă*, traducere de Angela Pagu, Editura Enciclopedică, București, 1995.
149. MEYENDORFF, John, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, traducere din limba engleză de Pr. Conf. Dr. Alexandru I. Stan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
150. MITROFAN, Prof. Dr. Iolanda, *Psihoterapie (repere teoretice, metodologice și aplicative)*, Editura SPER, București, 2008.
151. NELLAS, Panayotis, *Omul-animă îndumnezeit: perspective pentru o antropologie ortodoxă*, studiu introductiv și traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a 4-a, Editura Deisis, Sibiu, 2009.
152. NEWBERG, Andrew; Eugene d'Aquili; RAUSE, Vince, *De ce nu dispare Dumnezeu: știința creierului și biologia credinței*, traducere din limba engleză de Ramona Neacșa, Editura Curtea Veche, București, 2008.
153. NEWBERG, Andrew; WALDMAN, Mark Robert, *Cum ne schimbă Dumnezeu creierul: descoperirile inovatoare ale unui prestigios neurolog*, traducere din limba engleză de Ramona Neacșa Lupu, Editura Curtea Veche, București, 2009.
154. PITRE, Brant, *Isus și rădăcinile evreiești ale Mariei*, traducere de Monica Broșteanu, Editura Humanitas, București, 2020.
155. PLESTED, Marcus, *The Macarian Legacy: the place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian tradition*, Oxford University Press, 2004.
156. POPOVENIUC, Bogdan, *Filosofia Singularității: Creierul global – o etică a gândirii fără om*, Editura Eikon, București, 2016.
157. REGNAULT, Lucien, *Viața cotidiană a Părinților deșertului în Egiptul secolului IV*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., ediția a 3-a, rev., Editura Deisis, Sibiu, 2013.
158. SARTORI, Giovanni, *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*, traducere din italiană de Mihai Elen, Editura Humanitas, București, 2006.
159. SCARLAT, Liuța, *Digitalizarea omului lăuntric: eseuri*, Editura Alana, Slatina, 2021.

160. SCHMEMANN, Alexander, *Euharistia: Taina Împărăției*, traducere din limba rusă de Pr. Boris Răduleanu, Editura Sophia, București, 2012.
161. SCRIMA, André, *Biserica Liturgică*, volum îngrijit de Anca Manolescu, traducere din franceză, cuvânt înainte și note de Anca Manolescu, prefață de Mihail Neamțu, Editura Humanitas, București, 2005.
162. SEMEN, Pr. Prof. Dr. Petre, *Arheologia biblică în actualitate*, ediția a 3-a, rev., tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Trinitas, Iași, 2008.
163. SEMEN, Pr. Prof. Dr. Petre, *Învățătura despre Sfânt și sfințenie în cărțile Vechiului Testament*, teză de doctorat în teologie, Editura Trinitas, Iași, 1993.
164. SHIMOFF, Marci; KLINE, Carol, *Fericit fără motiv: 7 pași pentru a obține fericirea interioară*, traducere din limba engleză de Liliana Andronache, Editura Curtea Veche, București, 2020.
165. SIEGEL, Daniel J., *Neuroștiința fericirii: dezvoltarea conștientă a creierului către armonie și integrare*, traducere din limba engleză de Marilena Constantinescu, Editura Herald, București, 2021.
166. ARHIMANDRITUL SIMEON, „Iadul – calea spre Împărăție: câteva reflecții asupra experienței kenozei la Sfântul Siluan Athonitul”, în *Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui! Spiritualitatea Sfântului Siluan Athonitul. Tâlcuiri teologice*, ediție îngrijită și traducere de Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000.
167. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului creștin. IV. Omul și destinul său în filozofia religioasă rusă*, traducere de Maria-Cornelia Ică jr., studio introductive și postfață de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2002.
168. SPITZER, Manfred, *Demența digitală: cum ne tulbură mintea noile tehnologii*, traducere din germană de Dana Verescu, Editura Humanitas, București, 2020.
169. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
170. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Iisus Hristos – Lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București, 2014.

171. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, publicată cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București, 2013.
172. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Sfânta Treime sau La început a fost Iubirea*, publicată cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a III-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012.
173. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, tipărită cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.
174. STIEMERLING, Dietmar, *10 abordări psihoterapeutice ale depresiei: Modele explicative ale psihologiei abisale și concepte terapeutice asupra depresiei nevrotice*, trad. Roxana Melnicu, Camelia Petcu, Editura Trei, București, 2006.
175. TAFT, Robert F., *Liturghia: model de rugăciune, icoană a vieții*, traducere din limba italiană de Cornelia Dumitru, Galaxia Gutenberg, 2011.
176. TEGMARK, Max, *Viața 3.0: Omul în epoca inteligenței artificiale*, traducere din limba engleză de Vlad Zograf, Editura Humanitas, București, 2019.
177. TEOCLIT DIONISIATUL, *Dialoguri la Athos: între cer și pământ*, ediția a II-a, traducere de Pr. Prof. Ioan I. Ică sr., prezentare și postfață de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2015.
178. TEȘU, Preot Ioan C., *Creștinul, în era digitală*, Editura Sf. Mina, Iași, 2020.
179. TEȘU, Preot Ioan C., *Din iadul patimilor spre raiul virtuților: cuvinte de folos duhovnicesc din spiritualitatea filocalică*, Editura Christiana, București, 2000.
180. TEȘU, Preot Ioan C., *Familia contemporană, între ideal și criză*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2011.
181. TEȘU, Preot Ioan C., *Omul – taină teologică. Studii de spiritualitate filocalică*, cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Ilie Moldovan, Editura Christiana, București, 2002.
182. TEȘU, Preot Ioan C., *„Simt boala ca iubire a lui Hristos”*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, 2017.

183. TEȘU, Preot Ioan C., *Virtuțile creștine, cărări spre fericirea veșnică*, Editura Trinitas, Iași, 2001.
184. VALKENBURG, Patti M.; PIOTROWSKI, Jessica Taylor, *Generația digitală și dependența de media*, traducere de Luiza Mohonea, Editura Niculescu, București, 2018.
185. ARHIMANDRITUL VASILIOS, *Intrarea în Împărăție: elemente de trăire liturgică a tainei unității în Biserica Ortodoxă*, cuvânt înainte de Episcopul Kallistos al Diokleiei, traducere de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1996.
186. VLACHOS, Mitropolitul Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă: calea tămăduirii după Sfinții Părinți*, traducere de protosinghel Teofan Munteanu, Editura Sophia, București, 2021.
187. VLACHOS, Mitropolitul Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă: continuare și dezbateri*, traducere din limba greacă de Prof. Ion Diaconescu și Prof. Nicolae Ionescu, tipărită cu binecuvântarea Preasfințitului Părinte Galaction, Episcopul Alexandriei și Teleormanului, Editura Sophia, București, 2001.
188. VLACHOS, Mitropolitul Ierótheos, *Știu un om întru Hristos: Starețul Sofronie, isihastul și theologul*, ediția a doua, revăzută și adăugită, traducere de Ieromonah Teofan Munteanu, Editura Sophia, București, 2013.
189. WARE, Mitropolitul Kallistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, traducere de Gabriela Moldoveanu și Monahia Siluana Vlad, cuvânt înainte de Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, postfață de Maxime Egger, Editura Sophia/Christiana, București, 2019.
190. ZAHAROU, Arhimandritul Zaharia, *Adu-ți aminte de dragostea cea dintâi (Apocalipsa 2, 4-5): cele trei perioade ale vieții duhovnicești în teologia Părintelui Sofronie*, traducere din limba engleză de Monahia Porfîria, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2015.
191. ZAHAROU, Arhimandritul Zaharia, *Lărgiți și voi inimile voastre (2 Corinteni 6, 13): lărgirea inimii în teologia Sfântului Siluan Athonitul și a Starețului Sofronie de la Essex*, traducere de monahia Mariam Vicol și monahiile Tecla și Fevronia de la Essex, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Andrei, Arhiepiscop al Alba Iuliei, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2009.

192. ZAHAROU, Arhimandritul Zaharia, *Omul cel tainic al inimii: (1 Petru 3, 4)*, tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Basilica, București, 2014.
193. ZAHAROU, Arhimandritul Zaharia, *Omul – ținta cercetării dumnezeiești*, traducere din limba engleză de Monahia Porfirie și Monahia Tecla, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2016.
194. ZAHAROU, Arhimandritul Zaharia, *Pecetea prezenței lui Hristos în inima omului*, traducere din limba greacă de Monahia Tecla și Monahia Porfirie (Mănăstirea Essex), Editura Basilica, București, 2020.
195. ZIZIOULAS, Ioannis, *Creația ca euharistie*, traducere de Caliope Papacioc, Editura Bizantină, București, 1999.
196. ZLATE, Mielu, *Introducere în psihologie*, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2007.
197. ZLATE, Mielu, *Fundamentele psihologiei*, ediția a 4-a, Editura Polirom, Iași, 2009.

V. Studii și articole

198. BARNEA, Pr. Asist. Univ. Asoc. Dr. Cristian-Alexandru, „Îndumnezeirea omului în era internetului. Interferențe între viața duhovnicească și avatarurile lumii virtuale”, în *Teologie și Viață*, XCVII (2021), nr. 9-12.
199. BÂRSU, Cristian; BÂRSU, Marina, „Câteva corelații medico-istorice, embriologice și teologice referitoare la «coborârea minții în inimă»”, în *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 7, nr. 19, Spring, 2008.
200. BÎRZU, Protos. Lect. Dr. Vasile, „Mărturii patristice despre viața și opera Sfântului Diadoh al Foticeei”, în *Revista Teologică*, XCVII (2015), nr. 3.
201. BÎRZU, Pr. Lect dr. Vasile, „Menorah candlestick - antetip of the mind of Christ, A Cyrillian exegesis with mystagogical and missiological meanings”, în *Making mission from the model of Christ: internal and external mission of the Church*, pr. prof. dr. Aurel Pavel, pr. lect. dr. Daniel Buda, lect. dr. Ciprian Iulian Toroczka (eds.), Sibiu, Editura Astra Museum, 2014.

202. BÎRZU, Ierom. Lect. Univ. Dr. Vasile, „Psihopedagogie și mystagogie. Considerații pentru o psihologie religioasă (creștină) a educației”, în *Anuarul Academic 2007-2008*, Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin Necula, Lect. Univ. Dr. Alina Pătru (edit.), apare cu binecuvântarea Î.P.S. Prof. Univ. Dr. Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului.
203. BÎRZU, Protos. Lect. Univ. Dr. Vasile, „Teantropie Vs Trans/Post-Humanism. Considerații ale antropologiei ortodoxe privind revendicările ultime ale transhumanismului”, în Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae Răzvan STAN (editor), *Antropologia ortodoxă din perspectivă eclesială: provocările postmodernității*, volum tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Dr. Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, Editura Universitaria, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2018.
204. BÎRZU, Pr. Lect dr. Vasile, „Unirea cu Dumnezeu ca stare mistică realizată prin împlinirea virtuților”, în *Revista Teologică*, C (2018), nr. 4.
205. BRADSHAW, David, „The mind and the heart in the christian east and west”, în *Faith and philosophy*, vol. 26, 2009, nr. 5.
206. CHIRU, Codrin, „Tragedia societății de consum”, în vol. *Criza e în noi*, Carmen Costea, Constantin Popescu, Alexandru Tașnadi (coord.), Editura ASE, București, 2010.
207. FRAIGNEAU-JULIEN, B., „Les sens spirituels et la vision de Dieu: selon Syméon le Nouveau Théologien”, în *Théologie historique*, nr. 67, Beauchesne Éditeur, Paris, 1985.
208. GOLITZIN, Ieromonah Alexander, „A testimony to Christianity as Transfiguration: The Macarian Homilies and Orthodox Spirituality”, în *Orthodox and Wesleyan Spirituality*, editat de S. T. Kimbrough, Jr, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, New York, 10707, 2002.
209. GOLITZIN, Ieromonah Alexander, „Temple and Throne of the Divine Glory: «Pseudo-Macarius» and Purity of Heart, Together with Some Remarks on the Limitations and Usefulness of Scholarship”, în Harriet A. Luckman, Linda Kulzer, O.S.B. (eds.), *Purity of Heart in Early Ascetic and Monastic Literature*, Essays in Honor of Juana Raasch, O.S.B., The Liturgical Press, Collegeville, Minnesota.
210. ICĂ JR., Ioan I., „Biserică, societate, gândire în Răsărit, în Occident și în Europa de azi”, în *Gândirea socială a Bisericii: fundamente – documente – analize – perspective*, volum realizat și prezentat de Ioan I. Ică jr. și Germano Marani, Editura Deisis, Sibiu, 2002.

211. ICĂ JR., Diac. Ioan I., „Neadormiții – monahism răsăritean apostolic: destinul și metamorfozele unei harisme uitate”, în *Ceaslovul și Viețile sfinților monahi neadormiți*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2006.
212. ICĂ JR., Diac. Ioan I., „Sf. Diadoh al Foticeei, despre îndumnezeire și vederea lui Dumnezeu”, în *Mitropolia Ardealului*, XXX (1989), nr. 3.
213. ICĂ, Drd. IOAN I., „Sfântul Marcu al Efesului, Explicarea cuvintelor rugăciunii lui Iisus”, prezentare și traducere, în *Mitropolia Ardealului*, XXXII (1987), nr. 5.
214. ICĂ JR., Diac. Ioan I., „Cuviosul Atanasie din Paros († 1813), un «colivar» pedagog și liturgist uitat, despre troparul Ceasului III în epicleza euharistică”, în volumul *Ale Tale dintru ale Tale. Liturghie – pastorație – mărturisire. Prinos de cinstire adus Î.P.S.Dr. Laurențiu Streza la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Editura Andreiană, Sibiu, 2007.
215. IORDACHE, Pr. Mihai, „Impactul tehnologiei digitale în viața oamenilor”, în *Studii Teologice*, seria a III-a, XIII (2017), nr. 1.
216. JOSEPH, Rhawn Gabriel, „The Limbic System and the Soul: Evolution and the Neuroanatomy of Religious Experience”, în *Zygon: Journal of Religion & Science*, 36, 2003.
217. KARAI SARIDIS, Pr. Conf. Univ. Dr. Konstantinos, „Filocalia și Sfânta Liturghie”, în Pr. Ion Vicovan, Pr. Paul-Cezar Hârlăoanu, Emilian-Iustinian Roman (edit.), *Comuniune euharistică și trăire filocalică*, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Editura Doxologia, Iași.
218. MCGUCKIN, John A., „The Prayer of the Heart in Patristic and Early Byzantine Tradition”, în Pauline Allen, Wendy Mayer, Lawrence Cross, *Prayer and Spirituality in the Early Church*, vol. 2, Centre for Early Christian Studies (Australian Catholic University), 1999.
219. MIRON, Mariana-Ioana; SULEA, Coralia; SÂRBESCU, Paul, „Satisfacția față de viață și spiritualitatea: implicații pentru starea psihologică de bine a individului”, în *Romanian Journal of Applied Psychology*, vol. 13, nr. 2, Universitatea de Vest, Timișoara, 2011.
220. NEWBERG, Andrew B., Eugene d'Aquili, „The Neuropsychology of Religious and Spiritual Experience”, în *Journal of Consciousness Studies*, 7, 2000, nr. 11-12.
221. NYIRKOS, Tamás, „The proliferation of secular religions: theoretical and practical aspects”, în *Pro Publico Bono - Magyar Közigazgatás*, 2021, nr. 9.

222. PARGAMENT, Kenneth I., SAUNDERS, Stephen M., „Introduction to the Special Issue on Spirituality and Psychotherapy”, în *Journal of Clinical Psychology*, vol. 63, 2007, nr. 10.
223. PAURA, Roberto, „Singularity believers and the new utopia of transhumanism”, în *Im@go. A Journal of the Social Imaginary*, V (2016), nr. 7.
224. PLESTED, Marcus, „The spiritual senses, monastic and theological”, în *Knowing bodies, passionate souls. Sense perception in Byzantium*, Susan Ashbrook Harvey, Margaret E. Mullett (edit.), Washington DC, 2017.
225. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „Locul și importanța rugăciunii *Tatăl nostru* în Sfânta Liturghie”, în *În biserica slavei Tale: studii de teologie și spiritualitate liturgică*, vol. I, ediția a 2-a, Editura Doxologia, Iași, 2012.
226. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „Mărturisirea credinței și importanța ei în Liturghia ortodoxă, cu privire specială asupra Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur”, în *În biserica slavei Tale: studii de teologie și spiritualitate liturgică*, vol. IV, Editura Doxologia, Iași, 2021.
227. SAVA, Pr. Prof. Dr. Viorel, „Relația dintre învățătura de credință și rugăciune reflectată în rânduiala Sfintelor Taine”, în *În biserica slavei Tale: studii de teologie și spiritualitate liturgică*, vol. IV, Editura Doxologia, Iași, 2021.
228. SAYADMANSOU, Alireza, „Neurotheology: The relationship between brain and religion”, în *Iranian Journal of Neurology*, 2014, nr. 13.
229. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Desăvârșirea noastră în Hristos după învățătura Bisericii”, în *Mitropolia Olteniei*, XXXII (1980), nr. 1-2.
230. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Dogmele, expresii ale iubirii divine”, în *Ortodoxia*, XLIII (1991), nr. 4.
231. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Dogmele creștine și apostolice, expresii ale binelui cel mai înalt”, în *Ortodoxia*, XLIV (1992), nr. 1-2.
232. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Fiul lui Dumnezeu cel întrupat este lumina și viața lumii, fiind «lumină din lumină» și având în el și ca om pe Duhul și viața veșnică”, în *Mitropolia Olteniei*, 1991, nr. 3.
233. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Iisus Hristos, Arhiereu în veac”, în *Ortodoxia*, XXXI (1979), nr. 2.
234. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Ierarhia darurilor și treptele rugăciunii”, în *Ortodoxia*, XXXV (1983), nr. 3.

235. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Jertfa lui Hristos și spiritualitatea noastră prin împărtășirea de ea în Sfânta Liturghie”, în *Ortodoxia*, XXXV (1983), nr. 1.
236. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Legătura interioară dintre moartea și învierea Domnului”, în *Studii Teologice*, VIII (1956), nr. 5-6.
237. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Legătura între Euharistie și iubirea creștină”, în *Studii Teologice*, XVII (1965), nr. 1-2.
238. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Liturghia comunității și jertfa interioară în viziunea filocalică”, în *Ortodoxia*, XXX (1978), nr. 1-2.
239. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Modurile prezenței lui Hristos în cultul bisericii”, în *Mitropolia Banatului*, XXXII (1982), nr. 7-9.
240. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Sâmbăta, ziua morților – Duminica, ziua învierii și a vieții fără de sfârșit”, în *Ortodoxia*, XXXIII (1981), nr. 2.
241. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, „Semnificația luminii dumnezeiești în spiritualitatea și cultul Bisericii Ortodoxe”, în *Ortodoxia*, XXVIII (1976), nr. 3-4.
242. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Contribuții ascetico-mistice creștine la Evagrie Ponticul (I)”, în *Altarul Banatului*, LXI (2011), nr. 10-12.
243. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „«Liturghia cuvintelor» în «sanctuarul inimii» și pe «altarul minții»”, în *Tabor*, anul VI (2012), nr. 4.
244. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Educația copiilor în era digitală (I)”, în *Teologie și Viață*, XCVIII (2022), nr. 1-4.
245. TEȘU, Ioan C. (Pr. Prof. Dr.), „Educația copiilor în era digitală (II)”, în *Teologie și Viață*, XCVIII (2022), nr. 5-8.
246. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Familia în era digitală (I)”, în *Teologie și viață*, XCVI (2020), nr. 5-8.
247. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Familia în era digitală (II)”, în *Teologie și viață*, XCVI (2020), nr. 9-12.
248. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „La granița umanului sau pe marginea prăpastiei neantului. Reflecții morale asupra viitorului ființei umane, în lumea digitală”, în *Teologie și viață*, XCVI (2020), nr. 9-12.
249. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Rugăciunea în învățătura duhovnicească a lui Evagrie Monahul”, în *Teologie și Viață*, LXXX (2004), nr. 7-12.
250. TEȘU, Pr. Prof. Dr. Ioan C., „Valoarea tămăduitoare a cuvântului în alinarea suferinței umane”, în *Teologie și Viață*, XCI (2015), nr. 9-12.

251. WARE, Kallistos, „How Do We Enter the Heart?”, în *Paths to the Heart, Sufism and the Christian East*, editat de James S. Cutsinger, Editura World Wisdom Books, 2002.
252. WARE, Kallistos, „Kenoza și smerenia asemenea lui Hristos după Sfântul Siluan”, în *Ține-ți mintea în iad și nu deznădăjdui! Spiritualitatea Sfântului Siluan Athonitul. Tâlcuiri teologice*, ediție îngrijită și traducere de Maria-Cornelia și diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2000.
253. WARE, Kallistos, „The Sacrament of Baptism and the Ascetic Life in the Teaching of Mark the Monk”, *Studia Patristica X*, Theologische Untersuchungen 107 (1970).
254. WARE, Kallistos, „Ways of Prayer and Contemplation”, în Bernard McGinn, John Meyendorff, Jean Leclercq (Editura), *Christian Spirituality: Origins to the Twelfth Century*, New York: Crossroad Publishing Company, 1985.
255. VINTILESCU, Pr. Prof. Petre, „Troparul Ceasului al treilea în rânduiala Epiclezei”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1937, nr. 1-2.

VI. Surse internet

256. BARNETT, Jeffrey E., JOHNSON, W. Brad, „Integrating Spirituality and Religion Into Psychotherapy: Persistent Dilemmas, Ethical Issues, and a Proposed Decision-Making Process”, în *Ethics & Behavior*, 21:2, 2011, pp. 147-164 (<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10508422.2011.551471>).
257. TOMCSÁNYI, Teodóra; SALLAY, Viola; JÁKI, Zsuzsanna; TÖRÖK, Péter; SZABÓ, Tünde; ITTÉS, András; CSÁKY-PALLAVICINI, Krisztina; KIRI, Edith A.; HORVÁTH-SZABÓ, Katalin; MARTOS, Tamás, „Spirituality in Psychotherapy: An Analysis of Hungarian Psychoterapists' Experiences – A Grounded Theory Study”, în *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religion*, Vol. 39, Nr. 3, 2017, pp. 235-262 (<https://www.jstor.org/stable/26574670>);
258. POST, Brian C.; G. WADE, Nathaniel; „Religion and Spirituality in Psychotherapy: A Practice Friendly Review of Research”, în *Journal of Clinical Psychology: In Session*, vol. 65(2), 2009, pp. 131-146 (https://www.researchgate.net/publication/23767494_Religion_and_Spirituality_in_Psyc

hothotherapy_A_Practice-

Friendly_Review_of_Research/link/5b743da2299bf14c6da80a31/download);

259. SMITH, Timothy B.; BARTZ, Jeremy; RICHARDS, P. Scott; „Outcomes of religious and spiritual adaptations to psychotherapy: A meta-analytic review”, în *Psychotherapy Research*, 17, 2007, pp. 643–655 (<https://scholarsarchive.byu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3054&context=facpub>);
260. SHAFRANSKE, Edward P., „Spiritually Oriented Psychodynamic Psychotherapy”, în *Journal of Clinical Psychology: In Session*, vol. 65(2), 2009, pp. 147-157 (https://www.academia.edu/57902530/Spiritually_oriented_psychodynamic_psychotherapy);
261. OXHANDLER, Holly K.; PARGAMENT, Kenneth I.; PEARCE, Michelle J.; VIETEN, Cassandra; MOFFATT, Kelsey M., „Current Mental Health Clients’ Attitudes Regarding Religion and Spirituality in Treatment: A National Survey”, în *Religions*, 12(6), 2021 (<https://www.mdpi.com/2077-1444/12/6/371>);
262. VIETEN, Cassandra; SCAMMELL, Shelley; PILATO, Ron; AMMONDSOHN, Ingrid; PARGAMENT, Kenneth I.; LUKOF, David, „Spiritual and Religious Competencies for Psychologists”, în *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(3), 2013, pp. 129-144 (https://www.academia.edu/36915603/Spiritual_and_religious_competencies_for_psychologists).
263. Nick Bostrom, *The Transhumanist FAQ – A General Introduction – Version 2.1* (2003), online: <https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>